

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Jana Matoušová

**Strategie a praktiky farářů a farářek ovlivňující
počty církevně věřících**

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: **Bc. Jana Matoušová**

Vedoucí práce: **Mgr. Martin Hájek, Ph.D.**

Rok obhajoby: **LS 2012**

Bibliografický záznam

MATOUŠOVÁ, Jana. *Strategie a praktiky farářů a farářek ovlivňující počty církevně věřících*. 60 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce Mgr. Martin Hájek, Ph.D.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá tím, jak faráři a farářky reagují na vývoj počtu věřících, kteří navštěvují bohoslužby a jaké strategie využívají faráři pro udržení stávajícího počtu věřících nebo jeho navýšení. Podle výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů za posledních 20 let zaznamenaly pokles věřících tři největší české denominace. Postoje a názory farářů a farářek na počty věřících jsou zkoumány prostřednictvím kvalitativního výzkumu. Bylo provedeno devět polostrukturovaných rozhovorů s faráři a farářkami ze tří největších českých církví, resp. Římskokatolické církve, Českobratrské církve evangelické a Církve československé husitské. Na základě sebraných dat bylo možné identifikovat dvě strategie, které duchovní používají. První strategií je pasivní přístup pro oslovení věřících v rámci ritualizovaných náboženských obřadů. S touto strategií se ztotožňují faráři a farářky, kteří zaznamenali pokles svých věřících. Naopak druhá skupina duchovních se vyznačuje činorodostí v tom smyslu, že pořádá četné kulturně orientované programy pro širokou veřejnost. Jejich cílem je vyvrátit předsudky lidí a informovat o dané farnosti, církvi. Faráři a farářky vnímají počet svých věřících jako stabilní nebo hovoří o nárůstu.

Abstract

This diploma thesis deals with the problem how parish priests and female parish priests respond to the trends in the number of the believers who attend their worships and the strategies used by parish priests to keep the current number of believers constant, or even how to increase it. According to the results of population census the number of believers organized in three largest Czech religious denominations has been decreased in the last 20 years. The attitudes and opinions of parish priests and female parish priests on the number of their believers have been examined with the help of a qualitative research. Nine semi-structured interviews with parish priests and female parish priests of three largest Czech churches, which are the Roman Catholic Church, the Evangelical Church and the Czechoslovak Hussite Church, have been done. According to the obtained data we can identify two strategies currently used by clergymen. The first one is a passive approach to addressing believers during ritualistic religious ceremonies. The parish priests and female parish priests who noticed a decrease in the number of their believers identify themselves with this strategy. On the other hand the other group is characterized by efforts to organize a huge number of cultural events and programs for the general public. Their target is to disprove all prejudices and inform people about the life of their parish church. These vicars and female vicars consider the number of their believers to be stable or even increasing.

Klíčová slova

náboženství, farář, církev, věřící, víra, spiritualita

Keywords

Religion, Pastor, Church, Believer, Faith, Spirituality

Rozsah práce: 110 790 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18. 5. 2012

Jana Matoušová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala konzultantovi Mgr. Martinu Hájkovi, Ph.D. za připomínky, které mi poskytl k napsání této diplomové práce. Dále bych velice ráda poděkovala farářům a faráškám, kteří byli velmi vstřícní a poskytli mi rozhovor. A v neposlední řadě děkuji Ing. Tomášovi Zmatlíkovi za jeho rady a inspiraci, bez kterého by tato práce nevznikla.

Obsah

ÚVOD.....	1
1. TEORETICKÁ ČÁST.....	2
1.1 Podoby religiozity.....	2
1.2 Sekularizace a její kritika	4
1.3 Úpadek církevní religiozity	6
1.4 Fungování náboženského trhu.....	7
2. CÍRKEV A CÍRKVE	8
2.1 Církev.....	9
2.2 Církev československá husitská.....	10
2.3 Českobratrská církev evangelická	11
2.4 Římskokatolická církev	11
3. KVANTITATIVNÍ POHLED NA ČESKOU RELIGIOZITU	12
3.1 Náboženská víra	13
3.2 Vývoj náboženského vyznání v průběhu 20 let.....	15
3.3 Náboženská víra podle krajů.....	17
4. METODOLOGIE VÝZKUMU	18
4.1 Výzkumná metoda	19
4.2 Polostrukturované rozhovory	20
4.3 Výzkumná otázka	22
4.4 Definice pojmů	22
4.5 Respondenti	23
5. ANALÝZA PROVEDENÝCH ROZHovorů S FARÁŘI A S FARÁŘKAMI	26
5.1 Základní charakteristika přístupu duchovních k náboženské situaci	27
5.1.1 Mezilidská komunikace a bourání předsudků.....	29
5.1.2 Cesta svobodné víry	31
5.1.3 Podoby nové religiozity aneb věřící nepotřebují architekta	32
5.1.4 Společenství	33
5.2 Počet věřících očima farářů a farářek	34
5.2.1 Faráři a farářky, kteří zaznamenali na své farnosti snížení počtu věřících.....	36
5.2.2 Faráři a farářky, kteří zaznamenali na své farnosti nárůst počtu věřících nebo je jejich počet stabilní.....	38
5.3 Shrnutí analýzy rozhovorů.....	42
5.4 Diskuse	43

ZÁVĚR	45
POUŽITÁ LITERATURA	46
SEZNAM PŘÍLOH.....	49
PŘÍLOHY.....	50

ÚVOD

Ve své diplomové práci se zabývám náboženstvím a vírou. Vnímání a prožívání náboženství a víry prošlo transformací, jejíž důsledky jsou znatelné na počátku 21. století.

Víra již není monopolem institucionalizované formy náboženství. Podoby víry se proměnily, stejně tak i samotný přístup lidí k otázkám víry a příslušnosti k církvi. Nelze však tvrdit, že by se společnost stala ateistickou nebo sekularizovanou. Je spíše jiným způsobem náboženská. Jak se tento posun v religiozitě lidí projevil v jejich přináležitosti k církvím a jakým způsobem to vnímají zástupci církví, je tématem této diplomové práce. Respektive mne zajímá, jak faráři a faráčky reagují na počet svých církevně věřících a jaké strategie používají pro jejich udržení nebo jejich nárůst. Ohnisko zájmu tvoří faráři a faráčky z etablovaných církví, resp. z Římskokatolické církve (ŘKC), Českobratrské církve evangelické (CCE) a Církve československé husitské (CČSH). Diplomová práce je založena na kvalitativním sociologickém výzkumu a rozhovorech vedených s devíti faráři a faráčkami. Ze získaných výpovědí jsou konstruovány strategie duchovních, jak přistupovat k potencionálnímu ovlivnění počtu členů dané církve, resp. určité farnosti. Současně je vykreslen obraz české ne/věřící společnosti, tak jak to vnímají právě faráři a faráčky, zástupci tradiční formy institucionalizované religiozity.

Nutno podotknout, že diplomová práce je psána z pozice nevěřícího člověka, tato skutečnost však neovlivňuje celkové pojetí práce, které je nahlíženo sociologickou perspektivou.

1. TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části jsou rozpracována témata, jejichž cílem je popsat současnou situaci a stav náboženství v moderní společnosti. Nejprve jsou uvedeny rozdílné podoby religiozity, které se štěpí na tradiční institucionalizovanou religiozitu a na moderní privatizovanou. Je představena situace, ve které se ocitly vyspělé západní společnosti, kdy navzdory mnohým sekularizačním tezím, náboženství a víra hraje stále důležitou roli. Nicméně religiozita ve společnosti prošla vývojem, získala novou podobu, ocitla se na tzv. náboženském trhu. Jsou uvedeny výhody a nevýhody nové podoby religiozity (tj. privatizované) v porovnání s institucionalizovanou podobou religiozitou reprezentovanou křesťanskými církvemi.

1.1 Podoby religiozity

Religiozita popisuje přítomnost náboženství v populaci, a to jak v kvantitativním smyslu, tak v kvalitativním. Kvantitativně pojímaná religiozita je souborem různých jednotlivých dat, která vyjadřují v jakém rozsahu je populace ovlivněna jednotlivými náboženstvími a elementy, které jsou spojovány s náboženstvím. Kvalitativní religiozita se naopak zabývá obsahovou náplní, jak je prožívána a jaký vliv má na existenci lidí. [Štampach 2008; 45]

Pojem religiozita v českém překladu znamená náboženskost a popisuje náboženské jednání, myšlení a cítění člověka, který těmito závazky vyjadřuje svůj komplexní vztah k transcendentu. Religiozita je chápána jako „individuální a sociální fungování náboženské víry a praxe“ [Nešpor et al. 2008; 167-168].

Ke konci 20. století mnoho autorů, věnujících se problematice náboženství, „doporučuje rozlišovat mezi dvěma základními dimenzemi současné religiozity – tradiční religiozitou, svázanou s náboženskými institucemi typu církve, a alternativní religiozitou, která se odehrává mimo tradiční náboženské struktury a má často charakter privatizované, individualizované a synkretické zbožnosti.“ [Václavík 2010; 141]

Další rozlišení religiozity navrhuje D. Pollock [in Václavík 2010; 141-142], a to na tradiční institucionalizovanou religiozitu a na tradiční privatizovanou religiozitu. První případ je charakterizován především členstvím v náboženské skupině (církvi) a také právy a povinnostmi vyplývajícími z tohoto členství. Mezi tato práva a povinnosti, které jsou nejčastěji uváděné a nejběžněji vykonávané, patří účast na bohoslužbách, aktivní podílení se na životě církevní (náboženské) obce. Implicitním předpokladem je důvěra v danou náboženskou skupinu, resp. náboženské instituce obecně.

Přestože tradiční institucionalizovaná religiozita může na první pohled působit konformně a stabilně, lze identifikovat různé postoje církevní religiozity i uvnitř relativně sjednoceného křesťanství. Postoje k náboženství je možné rozřadit do čtyř skupin, a to na „(1.) ‘disidenty’ stojící mimo církve; (2.) příležitostné konformisty, kteří se do kostela obvykle dostávali jenom v případech účasti na přechodových rituálech, jako byly křtiny, první přijímání, sňatek či pohřeb; (3.) pravidelné účastníky bohoslužeb (...); (4.) ‘devóty’ čili bojovníky za vlastní náboženství” [Le Bras in Nešpor et al. 2008; 168].

Tradiční privatizovaná religiozita je analogicky definována jako víra v Boha nebo také jako víra v duchovní (životní) sílu, která je vnímána jako „základ veškeré existence“ [Václavík 2010; 142].

Privatizovaná religiozita je často spojována se známým pojmenováním „believing without belonging“, tj. „víra bez přináležení“ [Davie 1990], britské socioložky náboženství Grace Davie.

Víra je vnímána jako soukromá záležitost, soukromé věření v Boha, kdy instituce církve není žádoucí. Takovýto přístup se ovšem setkává s kritikou ze strany institucionalizované religiozity, která upozorňuje na fakt, že víra bez církevní příslušnosti není normativně daná a je ničím neomezována. Víra bez přináležení je svobodným projevem, který není nijak dogmaticky usměrňován. Ovšem již existencialisté v čele s Jean Paul Sartrem upozorňovali na to, že člověk je odsouzen ke svobodě, tedy je vystaven neustálému výběru mezi nesčetnými volbami každodenních aspektů života. A i svobodný výběr z mnoha často rozdílných náboženských elementů je do jisté míry odsouzen k nepřetržitému vybírání, srovnávání. Hledání cesty, která nemusí dojít do svého cíle.

V otázkách víry se jedná o „nakupování na náboženském trhu/supermarketu“ [Nešpor 2004; 28].

V tomto případě se však již přestává hovořit o víře bez institucionálního ukotvení v náboženské společnosti (církvi), ale jako o spiritualitě. Respektive se jedná o posun, kdy se nehovoří o náboženství, ale o spiritualitě. „(N)áboženské (směřující k Bohu) je zatlačováno spirituálním (směřujícím k životu).“ [Heelas citován in Nešpor 2004; 28] Spiritualita vyjadřuje hledání životní cesty, osobního rozvoje směřující k danému cíli. Cesta k duchovnímu rozvoji a poznání bývá často důležitější než sám cíl. Jedná se o situaci, kdy lidé nejsou členy žádné církve a ani se neúčastní jakýchkoliv náboženských aktivit, přesto se odmítají řadit do kolony ateistů. [tamtéž]

Další výtkou přístupu „believing without belonging“ je, že víra by měla být spolu-prožívána ve společenství druhých, tj. během církevních setkání s lidmi, kteří vyznávají stejné učení církve nebo náboženské společnosti. V české společnosti však „neexistuje vztah mezi osobní náboženskou vírou a jejím skupinovým začleněním (s výjimkou malých, sektářských náboženských skupin)“. [tamtéž; 28 - 29]

1.2 Sekularizace a její kritika

Sekularizace pochází z latinského slova *saeculum*, které znamená věk nebo také epochu, později bylo používáno také ve významu svět. Sekularizací se označuje stav, kdy moc církve (politická, ekonomická, společenská) a její význam ve společnosti oslabuje či se úplně vytrácí. [Václavík 2010; 30] Česká republika se řadí k nejvíce sekularizovaným společnostem na světě v porovnání s jinými zeměmi. Mezi více sekularizované státy se řadí Estonsko a bývalé východní Německo. [Nešpor et al. 2008; 20] Toto mediálně proklamované tvrzení o České republice se však nezakládá zcela na pravdě. Respektive se nejedná o situaci, kdy by česká společnost nebyla náboženská nebo zcela ateistická, spíše se jedná o situaci, kdy (nejen) Česká republika je náboženská jinak¹. [Davie 2009; 11] Tvrzení o náboženské jinakosti je však třeba nejprve nahlédnout z pohledu sekularizační teze a jejího popření. Právě teorie vyvracející sekularizaci uznaly náboženství jako nezastupitelný prvek ve společnosti, který se ale vlivem modernizace přeměnil a získal jinou podobu a dost často i jiný obsah.

Sekularizací, resp. sekularizační tezí se zabývalo mnoho teoretiků a sociologů, mezi nejznámějšími lze zmínit, např. přístup Peter L. Bergera, který viděl náboženství jako „posvátný baldachýn“. Metafora posvátného baldachýnu představuje svět, v němž náboženství je vše zastřešující prostředek pro vysvětlení fungování jednotlivých společností. Problém však nastává tehdy, když dojde ke vzájemnému prolínání různých náboženských systémů, různých posvátných baldachýnů, jejichž výklad o světě, o Bohu je rozdílný. Výsledkem prolínání a střetávání odlišných hodnotových orientací je to, že jednotlivé baldachýny ztrácejí na své věrohodnosti. [Nešpor 2010; 18 – 19]

S odlišnou perspektivou sekularizace, která připisuje náboženství nezastupitelné funkce i v moderní době, přichází Anthony Giddens. Náboženská kosmologie (víra a s ní spojené rituální praktiky) poskytovala v tradičních společnostech spolehlivost a interpretační rámec pro zkušenosti získané z prožitých událostí. „(M)orální a praktické interpretace osobního a sociálního života, jakož i světa přírody“ [Giddens 2010; 94 – 95] poskytovaly náboženské kosmologie, které ve věřících vzbuzovaly pocit bezpečí. V moderní společnosti je však už náboženství jako součást sociálního života neslučitelné s každodenními praktikami. Náboženská kosmologie je nahrazena „reflexivně organizovaným věděním, jež je vedeno (...) logickým myšlením a je zaměřeno na materiální techniku

¹ Ve srovnání západní Evropy a Ameriky používá Grace Davie pojem náboženská jinakost. Evropa je totiž nábožensky orientována, ačkoliv účast na bohoslužbách nebo množství věřících hlásící se k nějaké církvi nedosahují takových počtů jako v Americe.

a sociálně utvářené symboly a praktiky“ [tamtéž; 99]. Přesto i v sekularizované společnosti je vymezen prostor pro náboženství, které nabízí klíč k některým existenciálním otázkám. [tamtéž]

Sekularizace může nabývat tří dimenzí² [Giddens 1999; 440] :

1. Pokles členství a aktivity lidí v církevních a náboženských organizacích.
2. Rozměr sekularizace se týká toho, do jaké míry si církve a jiné náboženské organizace udržují svůj společenský vliv, majetek a prestiž.
3. Názory a hodnotová měřítká lidí, tedy míra jejich religiozity, tj. účast na bohoslužbách, společenská prestiž a vliv církví nejsou výrazem toho, čemu lidé věří.

Tyto tři rozměry sekularizace slouží zároveň také jako popis možných přístupů nahlížení na sekularizaci.

Sekularizační tezi zpochybnil Bergerův spolupracovník, Thomas Luckmann. Tento sociolog nepopíral úpadek náboženského života spojeného s přináležením k církvi, ale vysvětloval ho transformací, která církevní zbožnost přesunula do privátních, mnohdy rodinných náboženských představ. [Nešpor 2010; 20]

O více jak 30 let později (na konci 90. let 20. století) Berger vyvrací své původní teorie o sekularizační tezi a tvrdí, že představa sekularizované společnosti je chybná. Prohlašuje, že dnešní svět je stejně náboženský, jako byl kdykoliv předtím a v některých oblastech je dokonce více náboženský než dříve. Připouští, že některé náboženské instituce pozbyly svého vlivu v mnoha společnostech, ale zároveň kontinuita náboženské víry v životech lidí zůstala zachována. [Berger 1999; 2 – 3]

Sekularizační tezi Berger revidoval o 180 stupňů a použil označení desekularizační teorie. Tu vysvětluje především z pohledu modernity. Modernita je příčinou ztrát a zneplatnění jistot, které měly svůj význam dříve. Nejistota, rychle se měnící požadavky, rozmach techniky a komunikace, bytí nepřetržitě v pozoru a být s to flexibilně reagovat na měnící se podmínky sociálního života, všechny tyto faktory jsou pro mnoho lidí těžko snesitelné. Z toho důvodu se obrací na náboženství (ovšem nejen na něj), které je jim schopno poskytnout stabilní zázemí nebo jej alespoň slíbit. [tamtéž; 7]

Ovšem došlo k proměně podoby víry i přístupu k náboženství. Náboženství už není pojímáno jako pevně dané. Neplní funkci připsaného statusu, do kterého by se člověk narodil a ve kterém by pak strávil celý život. Pojem „náboženské preference“ [Berger 1997; 60] tento stav skvěle popisuje.

² V této práci, resp. v praktické části je upřena pozornost především na aspekt poklesu členství a aktivního zapojení lidí do církví, viděno z perspektivy farářů. A je také posuzováno, do jaké míry si faráři a faráčky v rámci svých vlastních farností udržují společenský vliv v obcích, kde působí. Další složka sekularizace nemůže být již z předmětu této práce zkoumána, jelikož se týká hodnotových orientací lidí.

Lidé si vybírají, ke kterému náboženství se přihlásí, kterému dají své preference. Ty pak vzhledem k okolnostem (např. přestoupení k jinému náboženství nebo církvi kvůli partnerovi) mohou opět změnit. Informační věk dal příležitost proniknout informacím z jedné části světa do druhé a obeznámit s nimi široké spektrum obyvatelstva. Prostřednictvím médií a nových technologií začaly pronikat informace o východních náboženstvích do západních společností. Jedinec žijící v takovéto společnosti je pak znejistěn, zda jeho náboženství je jediným správným výkladem světa. O platnosti své víry získává pochybnosti. Ve svém uvažování o náboženství může být poněkud zmaten, jelikož na tom, „co hlásají lidé z kultur jemu cizích, možná také něco je“ [tamtéž; 36]. Ve společnosti pak vzniká pluralitní situace náboženské víry. Lidé jsou ve svých náboženských preferencích značně heterogenní, ačkoliv sdílejí stejné podmínky k životu.

1.3 Úpadek církevní religiozity

Jak již bylo uvedeno výše, náboženská víra navzdory působícím odstředivým silám, které podněcovaly představu úpadku a ztráty vlivu náboženství, neztratila svůj význam. Víra jako taková zůstala důležitým prvkem života lidí, který prostupuje každodenní vnímání reality. Náboženská víra ovšem doznala jistých změn, oprostila se ve velké míře od církevních institucí. Nabyla podoby soukromé, privatizované religiozity (více o tomto pojmu v kapitole 1.1 Podoby religiozity) a i samotný obsah víry se proměnil. Víra začala být vkládána do amuletů, věštců nebo kupříkladu do horoskopů.

Posun v tom čemu lidé věří, dokládají tuzemské empirické studie. V roce 2006 bylo provedeno šetření s názvem Detradicionalizace a individualizace náboženství, které bylo komparováno s mezinárodním výzkumem International Social Survey Program 1999. Výsledky ukázaly, že v české společnosti je značně rozšířená víra v nadpřirozeno. [Hamplová 2008; 712]

Církve pozbyly výlučné kontroly nad formami víry. Ta se stala individuální volbou každého jednotlivce. Současně církve ztratily důvěryhodnost pro svoji určitou nepřizpůsobivost modernímu životu. Jejich věrouka (mnohdy) není s to zodpovědět otázky a problémy, se kterými se potýkají lidé ve svém běžném životě. [Lužný, Navrátilová 2001; 96] Sladění výkladu Písma s problémy současné doby je pak na každém zástupci církve (tj. faráři, farářce) a na jeho/jejím konkrétním přístupu. V české společnosti jsou pak příčinou poklesu církevní religiozity také restituční církevní majetku, které 23 let po pádu komunistické strany nejsou stále dořešeny.

Pokles věřících hlásících se k církvím ovšem neznamená, že by tato situace potvrzovala sekularizační tezi. Tento stav naopak nejlépe vystihuje pojem „necírkevnost“ [Davie 2009; 19]. „(S)

poklesem institucionální kázně víra nejen přetrvává, nýbrž (...) začíná být čím dál tím osobnější, osobitější a různorodější.“ [tamtéž; 20]

Pokud se vezme v potaz, že dle výše zmiňovaných výzkumů a jejich výsledků se návštěvnost bohoslužeb alespoň jednou za měsíc stabilně pohybuje kolem 10 %, podíly těch, kteří nikdy nechodí na bohoslužby, jsou okolo 50 až 60 %, přičemž v nadpřirozené jevy věří zhruba 54 % oslovených lidí [Hamplová 2008; 708 – 711], tak získáme určitý obraz náboženské české společnosti. Ten dokresluje situaci náboženského trhu, ve kterém si každý vybírá, čemu bude věřit. Církev se také mohou ocitnout na náboženském trhu a být jednou z možností, která může být někým vybrána a preferována. Ovšem církevní religiozita už není brána jako danost, pevné ukotvení, které je nejčastěji dáno už od narození a odvislé od víry rodičů, ale naopak je svobodně zvolena jako jedna z možností víry. Na druhé straně vlastností církevní religiozity (ovšem i sektářské), kterou nedisponuje privatizované náboženství, je její ochrana před nejistotou a neustálými změnami moderní doby. Pevně spjaté společenství, které spolu sdílí stejné prvky víry, poskytuje stabilitu a trvalost v měnící se společnosti. [Davie 2004; 78]

1.4 Fungování náboženského trhu

Jestliže je přerušena kontinuita tradičních křesťanských církví a jejich vliv je oslaben v důsledku přílivu nových náboženství nebo nauk, je nastolena nová situace, která musí reagovat na nově vzniklé podmínky.

Klesající počet členů etablovaných církví a nárůst menších křesťanských skupin lze vidět optikou náboženského trhu, ve kterém je nejúspěšnější ta církev, která zaujme co největší publikum. Věřící si vybírají, ke které náboženské společnosti či církvi se přihlásí, a to na základě toho, jak která církev nebo společnost je osloví. Slovy konzumního věku se jedná o situaci, kdy nabídka produktu musí přesvědčit konzumenty tak, aby jim co nejvíce vyhovovala a uspokojila jejich (často uměle vyvolané) potřeby. Tedy i křesťanství samo o sobě lze chápat jako produkt, který musí být dobře prodatelný a komunikovatelný v tržním světě, jinak s nadsázkou řečeno bude nahrazen jiným produktem. [McGrath 2002; 50]

S touto myšlenkou přichází Alister E. McGrath, který využívá konceptu mcdonaldizace od George Ritzera pro popis křesťanství. Ten se zabývá principem fungování fast-foodů, který je aplikovatelný na moderní západní kulturu a zároveň se stává hlavním rysem západní společnosti. Tento princip, který má 4 procesy – efektivnost, kontrola, předvídatelnost a propočítatelnost, je použitelný i na křesťanství. [tamtéž; 50] Cílem je oslovit a získat co největší počet věřících, jejichž

evangelizace, pastorační péče a následně péče v duchovním společenství bude co nejméně ztrátová. Výsledkem by mělo být křesťanství „lépe přijatelné pro široké vrstvy obyvatelstva, které nejsou schopny (a ochotny) se již dále identifikovat s tradičním křesťanstvím.“ [Václavík 2010; 197] Takovou ukázkou v českém prostředí může být Českobratrská církev evangelická, která při svém vzniku nabídla svým věřícím právě pro opoziční vymezení k tradiční Římskokatolické církvi alternativu ke zpovědím. V uvedené církvi nejsou povinné zpovědi pokřtěných. Místo toho probíhají společná setkání věřících, při kterých se diskutuje, např. o vybraném textu z Bible nebo o každodenních problémech, které jsou v širším kontextu zarámovány do výkladu Písma.

2. CÍRKEV A CÍRKVE

V této kapitole je rozpracováno několik zásadních charakteristik zkoumaných církví a uvedeno několik hledisek pro chápání slova církev.

Podrobné pojednání o základech víry, formálním uspořádání, historii a liturgii jednotlivých církví, které jsou uvažovány v rámci této diplomové práce, by bylo jistě zajímavé a přínosné, ale také velice obsáhlé a samo o sobě by takové pojednání vystačilo na další kvalifikační práci. Z tohoto důvodu je v následujících odstavcích představena každá církev samostatně spolu se svými základními znaky a vlastnostmi.

Moderní západní společnost, do které je počítána i Česká republika, je konstituována na základech křesťanství. Během socializace si jedinci osvojují normy, praktiky jednání a základy morálky, které vycházejí z křesťanského nazírání na svět. Znalosti o principech křesťanství jako o monoteistickém náboženství, jež se odkazuje na Bibli a jehož členové – věřící se účastní mší v kostelích atd., jsou nedílnou součástí socializace jedince žijícího v české společnosti³. Z tohoto důvodu v této kapitole nejsou uvedeny všechny charakteristiky týkající se křesťanství, a zároveň je předpokládáno určité porozumění užívaných pojmů a termínů právě z výše uvedeného vysvětlení.

³ V této části není brán ohled na tvrzení, jež popisují českou společnost jako jednu z nejvíce sekularizovaných a ateistických společností na světě, jelikož dějinně byly české země vždy křesťanské a zásady a znalosti křesťanství byly předávány z generace na generaci a tím celkově utvářena celá česká společnost.

2.1 Církev

Pojem církev pochází z řeckého slova *ekklésia*, které znamená shromáždění lidu. „Společenství všech křesťanů (...) existuje v čase a prostoru v podobě společenství dílčích (lokálních) církví.“ [Štampach 2008; 111].

Církev je charakterizována ve „Vyznání víry“ (Apoštolské, Nicejsko-konstantinopolské) čtyřmi vlastnostmi, a to jednotou, svatostí, všeobecností a apoštolskostí. [Petrosillo 1998; 34]

V sociologickém pojetí je církev charakterizována podle Maxe Webera jako inkluzivní organizace. Členem církve se člověk stává (většinou) již po narození, a to na základě sociálně připsaného statutu. Církev není výběrová, má poměrně širokou základnu a vypracovanou byrokratickou strukturu. Církev poskytuje spásu pomocí svátostí a institucionální milosti. Svátosti jsou prostředkem církve, kterým si udržuje svoji symbolickou moc ve světě. [Nešpor et al. 2008; 141 – 142]

„Spásy se (...) člověku dostává milostí, kterou mu kontinuálně uděluje institucionální společenství, (...) *institucionální milostí*.“ [Weber 1998; 293, kurzívou v originále] Díky spáse se člověk zbaví svých vin a získá útěchu. Ovšem milost lze získat, jak dále Weber píše, „pouze příslušností k instituci milosti“ [tamtéž].

Právě církev latinského (západního) ritu nejlépe rozvinula systém zpovědi a pokání. Naproti tomu protestantismus, který nepraktikuje udílení milostí a ani neuplatňuje zpověď jako prostředek pro očištění duše hříšníka, byl přinucen k „eticky racionálnímu utváření života“ [tamtéž; 294 – 295].

Pojetí církve je nazíráno různými způsoby v katolictví a v protestantismu. Protestantické církve jsou pojímány jako shromáždění věřících, ve kterém je hlavním bodem zvěstování evangelia a vysluhování svátostí. Z této charakteristiky plyne, že církvi se rozumí jasně definované shromáždění lidí, které je přítomno v aktuálním čase a prostoru. Církev je ve své podstatě aktuální, dynamický a konkrétní útvar lidí, který se odkazuje na činnost, dění, jednání. Církev není brána jako instituce s pevně danou hierarchickou strukturou, která by se odkazovala na učení a dogmata. [Filipi 1998; 118 – 119]

Katolická církev nabývá dvou významů. První z nich hovoří o katolické církvi jako o jednom typu z církevních útvarů, do kterých se rozpadlo západní křesťanství v 16. století a v tomto případě se o katolické církvi hovoří ve smyslu konfesijním. Další pojetí chápe katolickou církev, tj. všeobecnou církev Kristovu, jako nejdokonalejší uskutečnění jednoty církve Kristovy, která existuje v celé lidské historii a na každém místě ve světě. [tamtéž; 59]

Katolická církev nemá dogmaticky vymezenou definici samotného pojmu církev. Druhý vatikánský koncil (o této události je blíže pojednáno v podkapitole 2.4 Římskokatolická církev) v dogmatické konstituci o církvi *Lumen gentium* zdůraznil dvě nová stanoviska. První z nich hovoří o církvi jako o Božím lidu, který je hierarchizován a v jehož čele stojí papež. Ovšem „hierarchická

struktura (...) sama o sobě neutváří církev“ [tamtéž; 76]. Druhé tvrzení popisuje církev jako svátost. Církev je nástrojem a znamením sjednocení s Bohem a jednotou celého světa. [tamtéž; 77]

2.2 Církev československá husitská

CČSH je křesťanskou církví, která vznikla v roce 1920 jako reakce na nespokojenost s tehdejší podobou českého katolicismu. U zrodu stála skupina katolických duchovních, vedených dr. Karlem Farským, kteří neuspěli se svými reformními návrhy u oficiálních míst v katolické církvi. Jejich požadavky na reformu pokrývaly „celý široký terén náboženskoobrodných snah v českém národě“ [Filipi 1998; 175], resp. navázání na tradice cyrilometodějské, husitské a českobratrské. Konkrétní požadavky na reformu se vztahovaly na „bohoslužbu v národním jazyce, manželství kněží, demokratizaci církevní správy“ [tamtéž].

Její vznik je spojován s tzv. přestupovým hnutím, během kterého téměř milion Čechů přestoupilo z Římskokatolické církve právě do CČSH a menší počet lidí pak do ČCE.

Vymezení církve je mezi katolictvím a protestantismem, resp. s katolictvím se shoduje především v pojetí svátostí, svátosti kněžích a v pevném liturgickém řádu. S protestantismem ji naopak pojí především pojetí večeře Páně, odmítání uctívání svatých, ordinace aj.

Věřouka církve je obsažena v základním dokumentu CČSH z roku 1971 „Základy víry“. V otázkách nejvyšší autory se neodvolává na bibli nebo na úřad církve, ale na Ducha Kristova, jenž je zahrnut v Písmu a zároveň působí vně i uvnitř církve. CČSH se snaží o „mravní a poznání vědecké Duchem Kristovým.“⁴ „V tomto smyslu chápe církev své poslání jako určitou misi v oblasti kultury, vzdělání, politiky a společnosti.“ [Filipi 1998; 176]

Je církví presbyterní s episkopálními prvky. Hlavou církve je patriarcha, který je volen na sedm let. Církev se v České republice dělí na pět diecézí (šestá diecéze se nachází na Slovensku), v jejichž čele stojí biskupové. Diecéze jsou rozděleny na náboženské obce v čele s farářem a radou starších. Do náboženských obcí se sdružují věřící. [Vojtíšek 2004; 52 – 53]

Za duchovního otce a jednoho ze zakladatelů CČSH je považován dr. Karel Farský. Dle jeho liturgie jsou slouženy pravidelné bohoslužby. Farářskou službu vykonávají muži i ženy (od roku 1947).

⁴ Církev československá husitská. [online], [cit. 24. 4. 2012]. Dostupné z: www.ccsch.cz

2.3 Českobratrská církev evangelická

ČCE vznikla v roce 1918 spojením dvou protestantských církví, Evangelické církve augsburského vyznání a Evangelické církve helvétského vyznání. Jedná se o největší protestantskou církev v České republice. Odkazuje se k husitské reformaci a Jednotě bratrské. Je církví presbyterně – synodní. Na nejvyšší úrovni církve rozhoduje synod, resp. synodní rada složená z 3 duchovních a 3 laiků, kteří se scházejí minimálně jednou za rok. Základní prvkem církve je farní sbor. Sbory jsou sjednocovány v určitém obvodu senioráty. Ty sdružují farní sbory dle územního členění České republiky. Seniorátů je celkem 14 a jejich úkolem je spravovat a řídit společné církevní činnosti. V čele farních sborů stojí staršovstvo čili presbyteri spolu s farářem, který je volen všemi členy sboru. Faráři jsou muži i ženy, resp. farářkami⁵.

Jsou vysluhovány pouze dvě svátosti – křest a eucharistie, tzn. večeře Páně s tím, že „jen tyto svátosti byly přímo ustanoveny Kristem“ [Filipi 1998; 121].

ČCE vyvíjí snahy o ekumenickou spolupráci především s katolickou církví. Ekumenickou otevřenost nastoluje i tím, že večeře Páně se mohou zúčastnit i ti pokřtění křesťané, kteří se hlásí k jiným církvím. [tamtéž; 178]

2.4 Římskokatolická církev

Pro ŘKC se běžně užívá synonyma katolická církev⁶. V jejím čele stojí papež, jeho moc má být Božího původu, a je „proto lidmi neodvolatelná a nezvratitelná“ [Vojtíšek 2004; 33].

Konfesijní založení katolické církve existuje od Tridentského koncilu (1545 – 1563), který reagoval na vznik reformačních církví v rámci západního křesťanství. Koncil z nově vzniklých teologických a právních situací vyvodil důsledky, jejichž výsledkem bylo nové definování učení církve, a to především se zaměřením na problémové a sporné body. Nově byly vypracovány věroučné a bohoslužebné texty a také vzorová edice latinské bible. Zlomovou událostí pro katolickou církev ve 20. století bylo konání 2. vatikánského koncilu v letech 1962 – 1965, který měl za úkol otevřít církev všem křesťanům. Jeho cílem bylo reagovat na problémy v současném světě a na potřeby lidí, kteří

⁵ Českobratrská církev evangelická. [online], [cit. 24. 4. 2012]. Dostupné z: www.e-cirkev.cz

⁶ V prvních staletích našeho letopočtu byla křesťanská církev označována za katolickou a tvořila jednotu pro křesťanské obce. [Vojtíšek 2004; 32]

Pojmu katolická církev se používá v českém prostředí jako označení pro Římskokatolickou církev. Katolická církev se jinak skládá z církve západního křesťanství a z východních církví, které uzavřely unii s Římem. [Filipi 1998; 59]

v něm žijí. Zdnešnění církve (aggiornamento) mělo přinést církvi její vymanění z jejího chápání sama sebe jako „obležené pevnosti“ [Filipi 1998; 60-61].

V České republice se církev dělí na dvě provincie (českou a moravskou) v čele s arcibiskupy. Další organizační jednotku tvoří diecéze spolu s biskupy, jejichž povinností je diecéze spravovat a řídit. Diecéze se dále dělí na farnosti a vikariáty. Za nejmenší jednotku lze považovat farnost, kterou obstarává farář. Jednotlivé farnosti se mohou sdružovat do svazků – vikariátů či děkanátů.⁷

3. KVANTITATIVNÍ POHLED NA ČESKOU RELIGIOZITU

Přestože je výzkumná část kvalifikační práce řešena prostřednictvím kvalitativní analýzy, tak tato kapitola je soustředěna výhradně na statistické údaje, které mapují českou religiozitu v uplynulých dvaceti letech. Uvedené kvantitativní údaje o české společnosti ilustrují náboženskou situaci v jejím celku, avšak nejsou stěžejním tématem diplomové práce. Cílem kapitoly „Kvantitativní pohled na českou religiozitu“ je podat základní přehled o vývoji náboženské víry a o příslušnosti obyvatelstva k náboženským institucím a popsat důvody, které ovlivňují religiozitu v České republice.

Zároveň uvedená data slouží jako východisko pro výběr respondentů pro kvalitativní výzkum, který zkoumá názory duchovních na současný stav (resp. pokles či případně nárůst) věřících v jejich farnostech. Z tohoto důvodu jsou vybrány pouze ty statistiky, které jsou relevantní pro téma této diplomové práce. Právě předmět výzkumu byl (částečně) formulován na základě dat získaných ze Sčítání lidu, domů a bytů, z jehož výsledků je patrný trvalý úbytek lidí, kteří v otázce náboženství vyplní kolonku, že jsou věřícími členy některé církve či náboženské společnosti. Největší ztrátu členů zaznamenala církev ŘKC, ČCE a CČSH. A právě proto byli osloveni faráři a faráčky z těchto tří církví se žádostí o poskytnutí rozhovoru, protože byl jistý předpoklad, že i sami faráři a faráčky se setkali s poklesem věřících ve svých farnostech. Respondenti byli vybráni ze Středočeského kraje a to z toho důvodu, že z předběžných výsledků získaných z cenzu v roce 2011 byl v tomto regionu největší podíl nevěřících ze všech krajů České republiky, zatímco počet lidí vyznávající svou víru v rámci církve (náboženské společnosti) byl v tomto kraji průměrný. Z těchto údajů plyne, že jistá církevní zbožnost v Středočeském kraji je, ale přesto se duchovní mohou potýkat s nedostatečným počtem věřících.

⁷ Oficiální stránky Katolické církve v České republice. [online], [cit. 24. 4. 2012]. Dostupné z: www.cirkev.cz

3.1 Náboženská víra

O vývoji počtu lidí hlásících se k církvi v České republice za více jak 20 let (od roku 1991 do 2011) vypovídají data získaná z celorepublikového statistického šetření, které probíhá v pravidelných desetiletých intervalech. První šetření, které nese název „Sčítání lidu, domů a bytů“, jehož získaná data a výsledky jsou považována za relevantní a směrodatná po pádu komunistického režimu, se uskutečnilo v roce 1991.

Sčítání lidu, domů a bytů zjišťuje v nepovinné otázce informaci o tom, zda jsou lidé věřící a hlásí se zároveň k nějaké církvi nebo naopak jsou bez náboženského vyznání. Avšak při posledním sčítání lidu v roce 2011 otázka o víře a církevní příslušnosti byla rozdělena na více odpovědí. Občané mohli zaškrtnout odpověď, že jsou věřící s příslušností k nějaké církvi nebo že jsou věřícími, ale k žádné z církví nebo náboženské společnosti se nehlásí.

V porevolučním Sčítání lidu, domů a bytů v roce 1991 svoji náboženskou víru deklarovalo 44 % obyvatel, tj. v absolutních číslech zhruba 4,5 milionu lidí. Necelých 40 % obyvatel se označilo jako „bez vyznání“, tj. asi 4,1 milionu osob. A zbývajících 16 % obyvatel odmítlo na tuto otázku odpovědět. V průběhu 90. let 20. století se postupně snižoval počet osob hlásících se k některé z církví. To bylo způsobeno především přirozeným úbytkem starších věřících. Zvýšila se informovanost o náboženství a o jednotlivých církvích, které byly z důvodu neznalosti idealizovány v 80. a 90. letech. V neposlední řadě nedořešená otázka restitucí církevního majetku vedla k poklesu lidí hlásících se k církvím. [Nešpor 2004; 23]

Tabulka č.1: **Obyvatelstvo podle náboženské víry; Výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 1991**

	1991 (abs.)	1991 (v %)
Obyvatelstvo celkem	10302215	100
Věřící - hlásící se k církvi, náboženské společnosti	4523734	43,9
Bez náboženské víry	4112864	39,9
Nezjištěno	1665617	16,2

(Zdroj: ČSÚ)

O deset let později náboženská situace podle výsledků ze sčítání lidu potvrdila úbytek osob hlásících se k církvím, a to o více než 10 % (z 43,9 % na 32,1 %). Výsledky potvrdily teze o odcírkvenné české společnosti, ve které je kladen důraz na pluralizaci a privatizaci náboženství. V dotaznících se o téměř 20 % (z 39,9 % na 59 %) více osob označilo, že je „bez vyznání“. Zjištění, že necelé dvě třetiny populace, které jsou „bez vyznání“, je vysvětlováno jako transformace ve vnímání náboženství v české společnosti. Zároveň o necelou polovinu klesl počet osob, které odmítly

zodpovědět otázku zjišťující náboženskou příslušnost, což také dokládá, že se náboženství stalo součástí života české populace. [Václavík 2010; 192]

Tabulka č.2: Obyvatelstvo podle náboženské víry; Výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2001

	2001 (abs.)	2001 (v %)
Obyvatelstvo celkem	10230060	100
Věřící - hlásící se k církvi, náboženské společnosti	3288088	32,1
Bez náboženské víry	6039991	59,0
Nezjištěno	901981	8,8

(Zdroj: ČSÚ)

Předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 ukázaly pokles počtu osob, které samy sebe deklarovaly jako věřící v porovnání s rokem 2001 (z 32,1 % na 20,6 %). Nově ve sčítacím archu byla uvedena možnost pro diferenciaci toho, zda je dotýčný věřící a zároveň se hlásí k církvi či náboženské skupině nebo je věřící bez náboženské a církevní příslušnosti. Věřících, kteří se hlásí k některé z církevních denominací, se přihlásilo 13,9 % a 6,7 % populace je věřící bez církevní příslušnosti. Počet osob „bez vyznání“ poklesl během deseti let téměř o 2,5 milionu obyvatel, avšak zároveň narostl počet osob, které na otázku náboženského vyznání neodpověděli, a to na 4,7 milionu z 0,9 milionu obyvatel. Vysvětlením, proč téměř polovina populace odmítla zodpovědět otázku týkající se náboženské víry, může být to, že vyplnění odpovědi bylo dobrovolné a otázka náboženského vyznání se stala soukromou záležitostí každého jedince, kterou odmítá zveřejňovat.

Tabulka č.3: Obyvatelstvo podle náboženské víry; Předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011

	2011 ^[1] (abs.)	2011 ^[1] (v %)
Obyvatelstvo celkem	10562214	100
Věřící - nehlásící se k církvi, náboženské společnosti	707649	6,7
Věřící - hlásící se k církvi, náboženské společnosti	1467438	13,9
Bez náboženské víry	3612804	34,2
Nezjištěno	4774323	45,2

^[1] předběžné výsledky

(Zdroj: ČSÚ)

3.2 Vývoj náboženského vyznání v průběhu 20 let

Vybraný přehled náboženského vyznání, ke kterému se lidé přihlásili během tří sčítání lidu, ukazuje tabulka číslo 4 – „Obyvatelstvo podle náboženského vyznání“.

Mezi nejčetněji zastoupené církve, ke kterým se hlásí největší počet lidí v uplynulých 21 letech, patří Římskokatolická církev, která si drží prvenství po celé dvě zkoumané dekády. Za ní následuje Českobratrská církev evangelická a třetí největší církví je Československá církev husitská. K těmto církvím se hlásí nejvíce lidí v porovnání s dalšími církvemi či náboženskými společnostmi a sektami. Přesto tyto denominace zaznamenaly pokles svých členů, který se projevil, v porovnání s rokem 1991, v roce 2001 při Sčítání lidu, domů a bytů a tento úbytek se prohloubil také v sčítání lidu v roce 2011. U ŘKC je pokles téměř o 3 miliony věřících, tzn. v české společnosti je dle předběžných výsledků sčítání lidu z roku 2011 10,3 % lidí katolického vyznání. Největší úbytek věřících ze tří zkoumaných církví zaznamenala CČSH, jejíž členská základna klesla z roku 1991 čítající 1,7 milionu osob na současných 39 tisíc osob. Snížení počtu věřících, a to o tři čtvrtiny z původního počtu v roce 1991, zaregistrovala i ČCE.

Pokles věřících u lidových církví je vysvětlován především přirozeným úbytkem starší generace, u které je vyšší podíl věřících a zároveň tento pokles není plně nahrazován nárůstem lidí mladších věkových kohort. Dalším důvodem úbytku věřících je rozdělení nebo oddělení jednotlivých součástí církve, např. ČCE zaznamenala pokles svých členů, kdy část z nich přestoupila k letničním církvím. [Nešpor 2010; 102]

V potaz musí být brán ovšem fakt, že údaje získané z censu v roce 1991 nekorrespondují se skutečnými počty členské základny. [Václavík 2010; 194]

Mnohé menší křesťanské denominace v roce 2011 zaznamenaly pokles svých členů oproti nárůstu z roku 2001. Nejvýraznější pokles byl u Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi, a to o více jak 10 tisíc osob oproti roku 2001, u Křesťanských sborů o 3,4 tisíc osob. Naopak trvalý nárůst od začátku 90.let 20.století do roku 2011 vykazují protestantská Církev bratrská (o více jak 8,1 tisíc osob), letniční Apoštolská církev (o 3,5 tisíce osob) a Řeckokatolická církev (o 2,9 tisíce osob).

Tabulka č.4: *Obyvatelstvo podle náboženského vyznání; Sčítání lidu, domů a bytů 1991 - 2011*

Náboženské vyznání		2011 (abs.) ^[1]	2011 (v %) ^[1]	2001 (abs.)	2001 (v %)	1991 (abs.)	1991 (v %)
Celkem		10 562 214	100,0	10 230 060	100,0	10 302 215	100,0
v tom	Věřící hlásící se k církvi, nábož. spol. ^[2]	1 467 438	13,9	3 288 088	32,1	4 523 734	43,9
	Církev římskokatolická	1 083 899	10,3	2 740 780	26,8	4 021 385	39,0
	Českobratrská církev evangelická	51 936	0,5	117 212	1,1	203 996	2,0
	Církev československá husitská	39 276	0,4	99 103	1,0	178 036	1,7
	Náboženská spol. Svědkové Jehovovi	13 097	0,1	23 162	0,2	14 575	0,1
	Pravoslavná církev v českých zemích	20 628	0,2	22 968	0,2	19 354	0,2
	Slezská církev evangelická a. v.	8 162	0,1	14 020	0,1	33 130	0,3
	Církev bratrská	10 872	0,1	9 931	0,1	2 759	0,0
	Církev adventistů sedmého dne	7 394	0,1	9 757	0,1	7 674	0,1
	Církev řeckokatolická	9 927	0,1	7 675	0,1	7 030	0,1
	Křesťanské sbory	3 458	0,0	6 927	0,1	3 017	0,0
	Apoštolská církev	4 934	0,0	4 565	0,0	1 485	0,0
	Bratrská jednota baptistů	3 208	0,0	3 622	0,0	2 544	0,0
	Evangelická církev metodistická	1 952	0,0	2 694	0,0	2 855	0,0
	Starokatolická církev v ČR	1 736	0,0	1 605	0,0	2 725	0,0
	Federace židovských obcí v ČR	1 132	0,0	1 515	0,0	1 292	0,0
	Novoapoštolská církev v ČR	98	0,0	449	0,0	427	0,0
	Náboženská společnost českých unitářů	155	0,0	302	0,0	365	0,0
	Ostatní a nepřesně určené	151 454	1,4	221 801	2,2	21 085	0,2
		Věřící-nehlásící se k žádné církvi, náboženské společnosti	707 649	6,7	.	.	.
	Bez náboženské víry	3 612 804	34,2	6 039 991	59,0	4 112 864	39,9
	Neuvedeno	477 4323	45,2	901 981	8,8	1 665 617	16,2

^[1] předběžné výsledky

(Zdroj: ČSÚ)

^[2] v roce 1991 a 2001 včetně věřících nehlásících se ke konkrétní církvi

3.3 Náboženská víra podle krajů

Regionální rozdíly v náboženské víře potvrdily předběžné výsledky z cenzu z roku 2011. Nejmenší počet věřících se přihlásilo na severozápadu a severu Čech (tj. Karlovarský, Ústecký a Liberecký kraj). Naopak největší počet věřících vykazuje tradičně Jihomoravský a Moravskoslezský kraj.

V porovnání s ostatními regiony se Středočeský kraj, ve kterém proběhla výzkumná část této práce, vymezuje největším počtem občanů, kteří uvedli v roce 2011, že jsou nevěřící. Zároveň však 46 % obyvatel kraje odmítlo na otázku po náboženském vyznání odpovědět, což je srovnatelné s výsledky za celou Českou republiku. Ve srovnání s 14-ti kraji České republiky se zkoumaný region umístil v první polovině dle počtu věřících, vyznávajících se na určitou církev nebo náboženskou společnost. Výsledky za jednotlivé kraje shrnuje tabulka číslo 5.

Tabulka č.5: *Obyvatelstvo podle náboženské víry podle krajů; Předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011*

Kraje	Obyvatelstvo celkem	Věřící hlásící se k církvi, náboženské spol.	Věřící nehlásící se k církvi, náboženské společnosti	Bez náboženské víry	Neuvedeno
Obyvatelstvo celkem ^[1]	10 562 214	1 467 438	707 649	3 612 804	4 774 323
v tom:					
Hlavní město Praha	1 272 690	136 816	96 936	458 058	580 880
Středočeský kraj	1 274 633	109 461	71 449	506 544	587 179
Jihočeský kraj	637 460	85 808	46 105	196 325	309 222
Plzeňský kraj	574 694	52 971	33 228	216 985	271 510
Karlovarský kraj	310 245	21 429	17 348	120 496	150 972
Ústecký kraj	830 371	43 417	39 778	364 049	383 127
Liberecký kraj	439 262	31 474	24 837	185 931	197 020
Královéhradecký kraj	555 683	57 309	33 878	209 172	255 324
Pardubický kraj	518 228	70 593	31 291	180 450	235 894
Kraj Vysočina	512 727	116 347	33 372	132 172	230 836
Jihomoravský kraj	1 169 788	240 740	92 821	333 624	502 603
Olomoucký kraj	639 946	104 736	47 247	204 867	283 096
Zlínský kraj	590 459	171 271	46 130	132 921	240 137
Moravskoslezský kraj	1 236 028	225 066	93 229	371 210	546 523

^[1] předběžné výsledky

(Zdroj: ČSÚ)

4. METODOLOGIE VÝZKUMU

V této kapitole je rozebrána metodologie mého výzkumu zabývající se reakcí a postupy řešení farářů a faráček na vývoj jejich členské základny věřících. V kapitole je obsaženo pojednání o zvolené metodě výzkumu, výzkumných otázkách, definici pojmů a také o výběru respondentů, včetně jejich základních charakteristik důležitých pro výzkum.

Na počátku formulace výzkumného záměru stálo několik otázek: Pociťují oslovení faráři a faráčky pokles věřících ve svých kostelích a sborech? Jak se s touto situací vyrovnávají? Jsou pasivní a úbytek věřících si vysvětlují jako trend moderní doby, jenž nejde nijak ovlivnit? Nebo se naopak snaží přiblížit svoji církve občanům tím, že institucionalizovaná religiozita má i dnes své přednosti jako např. společenství, ve kterém lidé sdílí stejné základní morální a normativní životní postoje? Pokles věřících, ale i jejich nárůst (jak se později zjistilo při samotném sběru dat), je subjektivně vnímanou zkušeností samotných farářů a faráček, poněvadž neexistují přesné statistické údaje o návštěvnosti a frekvenci věřících při bohoslužbách.⁸ Zvláště pokud se vezme v potaz to, že pro některé faráře a faráčky znamenal pokles nebo nárůst věřících v počtu desítek osob a pro některé v rámci jednotek. Tato skutečnost ovlivňovala diferenciaci oslovených duchovních z hlediska velikosti a počtu farností jimi spravovaných, velikost obcí, v nichž se nacházela daná farnost a samozřejmě i další okolnosti. V dalším kroku byla upřena pozornost na to, jak faráři a faráčky subjektivně hodnotí svoje snahy, možnosti a cíle pro ovlivnění počtu věřících ve svých kostelích nebo sborech.

Výzkum se snažil postihnout postoje a názory dotázaných na uvedenou situaci a zachytit jejich prožívanou zkušenost. Ta už ze své podstaty nemůže být zjišťována v dotazníku s pevně stanovenými možnostmi odpovědi, jelikož při rozhovoru se vynořují nové souvislosti, které nemohou být zachyceny kvantitativně. Z tohoto důvodu byl zvolen kvalitativní výzkum a metoda sběru dat rozhovor.

Sociologický kvalitativní výzkum zkoumá subjektivní prožívání reality respondentů. Studuje jednotlivé odstíny prožívané zkušenosti, hledá rozdílnosti a shody v kategoriích a pojmech vyjadřovaných samotnými respondenty. Velký důraz je kladen na porozumění významů, které jsou připisovány sociálnímu jednání osob nebo celých skupin, určitému fenoménu nebo prožití nějaké události.

⁸ Faráři každoročně zaznamenávají počty věřících přítomných při bohoslužbách pro své diecéze. Tyto údaje jsou často zkreslené (např. ze strany faráře, kdy počet věřících během bohoslužby „odhadne“), neodpovídají skutečnému stavu a nejsou validní.

Kvalitativní přístup ve výzkumu umožňuje zkoumat sociální jev nebo specificky vymezenou subkulturu v reálných podmínkách, avšak závěry plynoucí z takového výzkumu nelze zobecnit na celou populaci.

Další jeho nevýhodou je skutečnost, že klade velké nároky na výzkumníka, který při vedení rozhovoru s respondentem musí projevit dostatek empatie a citlivosti, jak k dotazovanému, tak i k samotnému tématu rozhovoru. Z toho dále vyplývá, že stejný výzkum není možné zopakovat jiným výzkumníkem a v jiném časovém okamžiku, resp. závěry plynoucí z kvalitativního výzkumu nemohou být verifikovatelné.

Tazatel, by v případě interview měl plnit roli průvodce, který provází respondenta rozhovorem vhodně položenými otázkami, které mají pomoci dotazovanému lépe artikulovat prožitou zkušenost (své jednání, vnímání určitých fenoménů aj.) a v případě potřeby ho usměrnit, aby ve své promluvě neodbíhal zcela mimo zkoumané téma. Nicméně toto "nasměrování" respondenta musí být uchopeno velice obezřetně a citlivě, aby nedošlo k ovlivnění nebo přerušení toku jeho myšlenek, ze kterých se postupně vynořuje jeho subjektivně prožívaná zkušenost.

4.1 Výzkumná metoda

Získaná data jsou analyzována v tomto kvalitativním výzkumu pomocí zakotvené teorie. Zakotvená teorie, neboli také grounded theory, využívá „**systematický** soubor postupů ke tvorbě induktivně odvozené zakotvené **teorie** o nějakém **jevu**“ [Strauss, Corbin 1999; 14, zvýrazněno v orig.]. Cílem je generování nové teorie o zkoumaném jevu, přičemž tato teorie je již zakotvena v datech. Strategie zakotvené teorie se odvíjí od samotného výzkumného záměru. Pozornost je upřena na fenomény v určitých situacích, na interakce a jednání jedinců, o které se zajímá badatel v rámci své výzkumné práce. Tyto data získaná během výzkumu pak slouží pro návrh nové teorie.

Zakotvená teorie nabízí velmi podrobně popsané techniky pro práci s daty. Pomocí těchto systematických a propracovaných technik jsou tvořeny pojmy a vztahy, které jsou následně ověřovány. Výsledkem je nejen návrh nové teorie, ale také konceptuální schéma, ve kterém jsou zobrazeny vztahy mezi kategoriemi, které se tzv. vynořily. Kategorie zároveň nabývají různé variabilnosti. Ve správném výzkumu, pro který je využita zakotvená teorie, kategorie obsahují celé spektrum vlastností, kterých mohou vygenerované kategorie nabývat.

Postupy analýzy pomáhají vytvořit teorii, která vychází z empirických principů. Empirickým základem se rozumí především předpoklad validity, ověřitelnosti, přesnosti, zobecnitelnosti, shoda teorie a pozorování, tj. nároky, které jsou kladené na vhodnou metodu výzkumu. [tamtéž; 20]

Zakotvená teorie však oproti statistickým datům, nabízí tvůrčí přístup k budování teorie, která vychází z dobré výzkumnické praxe. [Silverman 2000; 145]

Autory zakotvené teorie jsou američtí sociologové Anselm Strauss a Juliet Corbin, kteří v roce 1967 vydali knihu *The Discovery of Grounded Theory*. V knize představili nový metodologický přístup v kvalitativním výzkumu. Zakotvená teorie se posléze stala jednou z nejnámějších a nejlépe propracovaných kvalitativních metod, a proto se na ni odvolává velké množství výzkumů.

4.2 Polostrukturované rozhovory

Výzkumná část této diplomové práce se zakládá na kvalitativním přístupu. Jádrem jsou polostrukturované rozhovory vedené s devíti faráři a faráčkami ze tří českých etablovaných církví. Struktura položených otázek vycházela z pěti sekcí, které na sebe postupně navazovaly a umožňovaly dotázanému hlouběji se zaměřit na zkoumaný problém a zároveň vybudovat důvěru během konverzace mezi respondentem a tazatelem. Z tohoto důvodu byly v první části dotazníku pokládány otázky spíše popisného charakteru, které se týkaly „neproblémových skutečností“ [Hendl 2005; 169]. Účelem bylo získat důvěru respondenta, který mohl cítit rozpaky nad nastolenou situací dotazování. Informace z této části samozřejmě nebyly nepodstatné pro výzkum. Mapovaly především pracovní náplň samotných farářů a faráček a základní charakteristiku farností a farníků (resp. členů sboru). V druhé sekci se otázky zaměřovaly především na to, zda oslovení duchovní na svých farnostech zaznamenali pokles věřících. První otázka této sekce měla za účel kriticky zhodnotit situaci celkově a poté vybídnout dotazované, aby porovnali tento celkový stav, tj. výsledky ze Sčítání lidu, domů a bytů z let 2001 a 2011, ve kterých je evidentní pokles lidí hlásící se ke zkoumaným církvím (více viz. kapitola 3. Kvantitativní pohled na českou religiozitu), se zkušenostmi, které respondenti získali z působení na farnostech. Další část rozhovoru se soustředila na možnosti ovlivnění počtu věřících přicházejících do kostelů, resp. sborů. Byly sledovány především strategie, které faráři a faráčky mohou využít pro oslovení a přiblížení dané církve lidem (tj. těm, kteří se nezařazují do církve, ačkoliv jsou věřícími a těm, kteří v duchovním životě tápají a svůj „duchovní domov“ teprve hledají). Čtvrtá sekce, která sdružovala otázky na stejné téma, byla víceméně orientována na reakce duchovních na situaci svobodného náboženského trhu, ve kterém mají věřící možnost volby, ke které církvi se přihlásí. Byly zjišťovány „informace o interpretacích, názorech a pocitech vztahujících se k popsáním akcím a chování. Odpovědi (byly – pozn. J.M.) pravděpodobně významnější, protože dotazovaný si již tyto akce připomněl v předcházející části rozhovoru.“[tamtéž]

Respektive cílem bylo rozpoznat stanoviska farářů a farářek, proč se domnívají, že církev jako instituce zastřešující lidi stejného vyznání, je žádoucí pro věřící. Jako opozitum těchto otázek byl položen dotaz ohledně toho, co si myslí o neinstitutionalizované formě spirituality. Další spektrum otázek bylo orientováno na schopnost a ochotu dotazovaných reagovat na problémy současné doby, resp. zda tyto témata diskutují se svými farníky. V páté, poslední části, byly specifikovány otázky týkající se názoru, že česká společnost je považována za sekularizovanou zemi. Cílem těchto získaných informací bylo dokreslit postoj farářů a farářek na zkoumané téma, který artikulovali prostřednictvím vyjádřených názorů.

Takto rozčleněné jednotlivé části byly základem pro vedení rozhovoru s respondenty. Avšak sami dotazovaní velice často svými promluvami a tématy vybočovali z předem načrtnuté osnovy dotazníku, a proto i otázky nebyly v pevně stanoveném pořadí. Spíše se jednalo o komunikační situaci, kdy kladení otázek muselo pružně reagovat na výpovědi dotazovaných. Zároveň ne všechny připravené otázky byly položeny, neboť sám respondent uvedl údaje na připravené otázky dříve, než byly položeny a to v souvislosti s jinou otázkou. Na druhou stranu byly získány odpovědi na otázky, které přímo vyplynuly z kontextu situace. To je ovšem v rozhovorech mezi badatelem a dotazovaným přirozená situace, jelikož výzkumník nemůže zakoušet stejnou sociální realitu jako oslovený respondent. Výzkumník není schopen znát všechny souvislosti bez ohledu na to, že využil veškerý potenciál sociologické imaginace, a proto je důležité poskytnout dotazovanému dostatek prostoru pro formulaci vlastních dimenzí a kategorií zkoumaného problému.

Jak podotýká Hendl, je vhodné na kvalitativní výzkum nahlížet jako na „pružný typ výzkumu“, kdy „v jeho průběhu nevznikají pouze výzkumné otázky, ale také hypotézy i nová rozhodnutí, jak modifikovat zvolený výzkumný plán (...)“. [Hendl 2005; 50]

Jak již bylo uvedeno, celkem bylo provedeno devět rozhovorů s faráři a s farářkami, které byly nahrávány na diktafon. Tyto získané rozhovory byly následně doslovně přepsány a jejich analýza je zásadním tématem této diplomové práce. Zároveň jsem se zúčastnila nedělních bohoslužeb v Husově sboru v Nové Pace, v Týnci nad Labem v katolickém kostele a v Branickém sboru Českobratrské církve evangelické v Praze. Dále jsem měla možnost být přítomna pohřebního obřadu, který byl veden v součinnosti katolického a husitského faráře v katolickém kostele v Jičíně. A také cenné informace, zkušenosti a inspiraci ohledně zkoumaného tématu jsem získala během neformálních rozhovorů v rozmezí šesti let od rodinného přítele, katolického faráře.

4.3 Výzkumná otázka

Výchozím předpokladem výzkumu je stanovení výzkumné otázky, která je jejím základním stavebním kamenem a pomáhá specifikovat celkový výzkumný záměr. V rámci tohoto výzkumu byly stanoveny následující výzkumné otázky:

- Zaznamenali faráři a faráčky pokles věřících ve svých farnostech?
- Jestliže duchovní neregistrují pokles věřících, tak jaká pro to mají vysvětlení?
- Jak si faráři a faráčky vysvětlují důvody stagnace nebo nárůstu věřících?
- Jestliže oslovení faráři a faráčky zaznamenali pokles věřících, tak řeší tuto situaci?
- A pokud ano, tak jakým způsobem?
- Jaký existuje vztah mezi ubýváním věřících v církvích a reakcí na tuto skutečnost faráři a faráčkami?

4.4 Definice pojmů

Zde jsou uvedeny základní termíny, které jsou podstatné pro výzkumnou část a jsou použity během analýzy získaného materiálu.

Náboženská obec, sbor, farnost, tím rozumím různé názvy, které používají jednotlivé církve pro vyjádření společenství věřících vyznávající stejné základy víry, jejichž záštitou je farář nebo faráčka a kteří se nejčastěji společně scházejí v kostele nebo na faře.

Pasivními (neaktivními či jiná synonyma) věřícími rozumím ty, kteří nejsou aktivní, tj. jsou sice pokřtěni, ale do kostela dochází pouze v rámci rodinných či jinak společenských událostí, jako jsou např. pohřby, svatby, křty. V případě CČSH a ČCE se jedná také o věřící, kteří jsou vedeni jako členové církve v kartotékách příslušných farností, ale sborové činnosti (např. bohoslužby) a ani žádných dalších církevních činností se neúčastní. Mnohdy se stává, že záznamy o členech nejsou aktualizovány a díky tomu jsou za členy církve vedeni i lidé, kteří již zemřeli (a měli civilní obřad) nebo se odstěhovali z farního obvodu.

Aktivními (praktikujícími či jiná synonyma) věřícími rozumím ty, kteří se účastní bohoslužeb a jiných událostí (pohřby, křtiny, svatby) v příslušných církvích. Případně vykazují i další církevní činnost

jako např. účast na biblických hodinách nebo při biblickém čtení, vedení svých dětí ke křesťanským zásadám a k vyučování náboženství, soukromé rozmluvy s duchovním aj.

Misijní činností rozumím jednání a praktiky farářů a faráček za účelem přiblížení jejich církve občanům. Není tím myšlena agitační činnost. Spíše se jedná o působení duchovního jako osoby, která reprezentuje svůj církevní domov, seznamuje občany s fungováním své církve a jejími základními stanovisky, včetně vykonávání liturgie. V druhém kroku může (ale nemusí) nabídnout lidem „duchovní domov“.

4.5 Respondenti

Pro praktický výzkum řešený v rámci této diplomové práce byli selektováni faráři a faráčky, respektive respondenti třech největších českých církví. Celkem bylo provedeno devět rozhovorů, a to se třemi duchovními z Římskokatolické církve, se třemi z Českobratrské církve evangelické a se třemi z Československé církve husitské. Podmínkou pro zařazení respondenta do výzkumu bylo mj. i to, aby jeho farářská služba byla vykonávána na farnosti ve Středočeském kraji.

Výběr sedmi farářů proběhl metodou snowball (tzv. sněhová koule). Tento nepravděpodobnostní výběr spočívá v získání kontaktů na respondenty prostřednictvím třetí strany, která se ve zkoumané sociální skupině nachází, resp. je s ní obeznámena. Kontakty na evangelické a katolické faráře jsem získala od svého známého. Ten zároveň předem potencionální respondenty informoval o mém výzkumu. V případě souhlasu byl tento respondent kontaktován e-mailem o požadovaném rozhovoru na dané téma, obsahující základní informace se zřetelem na neovlivnění respondenta před samotným rozhovorem. Po udělení souhlasu s rozhovorem na stanovený námět byl každý respondent kontaktován telefonicky, kdy došlo k domluvení termínu a místa rozhovoru pro maximální pohodlí respondenta. Všichni takto oslovení respondenti s rozhovorem souhlasili.

Husitské faráře a faráčky, ke kterým jsem již neměla zprostředkování pomocí třetí strany, jsem „náhodně“ oslovila ve formě e-mailového dopisu a posléze telefonicky. Tímto způsobem jsem získala rozhovor od jednoho faráře a jedné faráčky, která mi předala kontakt na další husitskou faráčku, jež s dotazováním taktéž souhlasila.

Délky jednotlivých rozhovorů se pohybovaly v rozmezí od 50 do 120 minut dle časových možností, pracovní vytíženosti dotázaných osob a současně dle rozsahu jejich odpovědí na jednotlivé otázky. Vzhledem k tomu, že se jednalo o osoby vykonávající farářskou službu, která je založena na každodenní komunikaci a jednání s lidmi, tak dotazování ve svých promluvách nebyli znejišťování

nastolenou komunikační situací. Jejich promluvy byly obsahově bohaté, přesto však často odbíhající k jiným tématům, srozumitelné, okamžitě reagující na otázku (ve smyslu předem promyšleného pevného postoje k dané problematice, „ticha“ v rozhovorech se vyskytovala v případě přemýšlení nad položeným dotazem), stylisticky správné a mnohdy používající spisovnou češtinu a odborné terminologie.

Respondenti byli různého věku, z různých oblastí (okresů) Středočeského kraje, nejčastěji však východ, jihovýchod a jih Středních Čech. Zároveň také vykonávali farářské povolání různě dlouhou dobu a i jejich cesta k farářství byla odlišná (tj. někteří po studiu příslušné vysoké školy začali pracovat ve sboru či faře, až posléze byli vysvěceni na faráře/farářku a někteří naopak část svého života vykonávali světské povolání a poté se začali věnovat farářské službě). Obce spravované dotazovanými jednotlivými duchovními čítali od 5 000 do 16 000 obyvatel celkem, přičemž především u katolických a evangelických farářů se jednalo o situaci, kdy z kapacitních (a jistě i finančních) důvodů vedli faráři několik farností najednou⁹. Díky těmto vyjmenovaným rozdílům a shodám (tj. jedná se o duchovní působící v tomto povolání minimálně 10 let) je podepřena validita závěrů vyplývajících z tohoto výzkumu. Výpovědi farářů a farářek z jedné církve o poklesu věřících by byly zatíženy danými specifiky zkoumané církve, jež se vyznačuje charakteristickými znaky odlišující se od dalších dvou zkoumaných církví, např. zastávanými dogmaty, eklesiologickou povahou církve, přípravou na křest, způsoby členství nebo to, zda se jedná o vesnici či malé město. Z těchto důvodů se domnívám, že rozdílnosti v jednotě pomohou zodpovědět otázku na to, jestli faráři a farářky pociťují pokles věřících a co pro jejich nárůst, případně udržení stávajícího počtu dělají.

Soubor vybraných respondentů není reprezentativní (nezahrnuje celou populaci, resp. všechny faráře a farářky), to ale v případě kvalitativního sociologického výzkumu není nutné, jelikož cílem není formulovat obecné závěry aplikovatelné na celou populaci, ale pochopit danou problematiku, která je předmětem výzkumu, a popsat obecné vzorce jednání a vnímání duchovních na stav jejich věřících. Dále je také důležité zdůvodnit výběr právě devíti respondentů. Počet získaných rozhovorů od zástupců jednotlivých exponovaných církví je stejný, což je podstatné pro komparativní účely. Také celkový počet rozhovorů je dostačující z hlediska dat, zkušeností a příběhů. Ty jsou schopny pokrýt variabilitu zkoumaného fenoménu a získat tak přínosné závěry.

⁹ V rámci tohoto výzkumu respondenti, kteří spravovali více než jednu farnost, hovořili primárně o farnosti, ve které využívali farnost pro potřeby bydlení, čímž se stávala jakousi základnou pro jejich potřeby, vyřizování administrativy či případně místem pro setkávání s lidmi nebo pořádání menších společenských akcí. Ovšem další farnosti v jejich kompetenci byli taktéž brány v potaz.

V této části jsou popsány základní charakteristiky respondentů (jména z důvodu anonymity nejsou uváděna, přičemž katolickým farářem se rozumím farář Římskokatolické církve, evangelickým farářem se rozumím farář z Českobratrské církve evangelické a husitským farářem/farářkou se rozumí farář/farářka z Československé církve husitské)

Katolický farář č. 1 – vykonává své povolání od roku 1991, tedy více než 21 let. Po studiu střední školy pracoval tři roky v různých dělnických profesích, aby pak následně mohl vystudovat teologickou vysokou školu. Na své druhé farnosti v malém městě působí 13 let. Celkově spravuje čtyři farnosti v rámci 30 obcí.

Katolický farář č. 2 – je slovenské národnosti, původním povoláním byl automechanikem. Farářem je již 10 let, působí na třetí farnosti čtyři a půl roku. V současné době se stará o čtyři farnosti, pod které spadá celkem 16 vesnic.

Katolický farář č. 3 – farářem je již 10 let v jednom menším městě, kde spravuje i další přilehlé menší obce, předtím byl tři roky kaplanem v jiné farnosti.

Evangelický farář č. 1 – vysvěcen na faráře byl v roce 1991 a celkem se farářské službě věnuje 19 let (2 roky se naplno věnoval zaměstnání uvedenému níže). V posledních třech letech spravuje dvě farnosti a jednu kazatelskou stanici. Trvalé bydliště má v Praze, kde bydlí se svojí rodinu, na farnost ve Středních Čechách dojíždí čtyřikrát do týdne. Zároveň pracuje jako redaktor v jednom z katolických periodik.

Evangelický farář č. 2 – vykonává farářskou službu 30 let. Momentálně už dva roky působí ve dvou sborech v rámci dvou obcí a v jedné obci má kazatelskou stanici. Během své farářské činnosti vystřídal celkem čtyři farnosti.

Evangelický farář č. 3 – farářskou službu vykonává 23 let (od roku 1989), tj. od ukončení teologické vysoké školy. Po celou uvedenou dobu pracuje ve stejné farnosti, a zároveň spravuje ještě jednu menší farnost. Celkově obě farnosti čítají 28 obcí.

Husitská farářka č. 1 – působí v husitské církvi jako farářka již 50 let. Její manžel je taktéž husitským farářem. Působila ve více farnostech, mj. i v pražské husitské farnosti na Vinohradech. Nyní již 10 let spravuje jeden sbor v menším městě, kam dojíždí třikrát do týdne.

Husitský farář č. 2 – je zároveň vikářem. Na své farnosti působí 20 let, přičemž farářem je 12 let, osm let byl kazatelem a jáhnem. Předtím se věnoval fyzikální a astronomické problematice. V jeho kompetenci je sbor v jednom menším městě.

Husitská farářka č. 3 – studovala technicky orientované vysoké školy a i její světské povolání bylo technického rázu (analytika výpočetních systémů). V mladším středním věku dálkově vystudovala Husitskou teologickou fakultu Univerzity Karlovy a stala se farářkou. Farářskou službu vykonává 22 let na stejném místě, kde husitskou farnost, včetně fary, znovu obnovila. Celkem spravuje dvě farnosti.

5. ANALÝZA PROVEDENÝCH ROZHovorŮ S FARÁŘI A S FARÁŘKAMI

Praktická část této diplomové práce je zaměřena v první řadě na analyzování pohledu farářů a farářek na počty věřících v kostelích a sborech, kteří se hlásí k dané církvi. Nejedná se však o posouzení statistických dat počtu věřících, ale o subjektivní názory duchovních na jejich každodenně prožívanou realitu. Kromě této skutečnosti je současně zkoumán a rozebírán přístup jednotlivých farářů respektive farářek k této situaci.

Byli vybráni zástupci tří největších českých církví, a to ŘKC, ČCE, CČSH. Cílem zvolené analýzy je odhalit ze získaných výpovědí strategie, které faráři a farářky používají, aby počty věřících neklesaly, ale naopak narůstaly. Je však nutno zmínit několik překážek, díky nimž nelze podat komplexní obraz uvedeného jednání. Místo toho se jedná jen o jakousi výseč vypovídající o počtu věřících hlásících se k uvedeným církvím. Respondenti nehovoří o sobě samých, o svých osobách, které mohou mít vliv na počet věřících. Příčiny poklesu nebo nárůstů věřících nehledají v působení svých individuálních vlastností. Hovoří především o jednání a chování samotných věřících. Jim přisuzují vlastnosti, ve kterých vidí příčiny jejich příslušnosti nebo naopak neúčasti v církvi. Výpovědi farářů a farářek jsou z tohoto důvodu neobjektivní, protože vypovídají o jednání a úmyslech (ne)věřících, ačkoliv tito lidé mohou mít k tomu odlišná stanoviska. Na druhé straně lze respondenty považovat za experty na danou situaci, a to díky jejich dlouholetému pozorování počtu věřících, dennímu styku s věřícími a celkovou obeznameností s touto problematikou řešenou na úrovni církve (to ovšem není předmětem této práce). Přesto stále v tomto výzkumu je problém v tom (ostatně s tímto problémem se mohou potýkat mnohé kvalitativní studie), že pomocí polostrukturovaných rozhovorů byla získána pouze „data“, která ukazují, jak dotázaní faráři a farářky konstruují a

interpretují své zkušenosti s věřícími, kteří mohou přibývat nebo ubývat. Nejsou zachyceny skutečné autentické praktiky duchovních, kteří jednají s věřícími či s nevěřícími.

Další problém, kterému je tato studie vystavena už při své formulaci výzkumného záměru, se týká otázky – jaké postupy řešení mohou faráři a faráři aplikovat na zvýšení počtu členů, když víra a uvěření v Boha je nejnítěrnějším prožitkem člověka, který se nedá direktivně přikázat? Tento problém byl brán v potaz při přípravě rozhovorů a je vyřešen oklikou. Položené otázky farářům a farářkám nehledaly potencionální strategie, jak to lze udělat, aby člověk uvěřil a konvertoval. To bylo ponecháno stranou s respektem na individuální volbu každého jedince. Sada otázek se naopak zaměřovala na misijní činnost a evangelizaci farářů a farářkami. Otázky vycházely z církevně orientovaných periodik¹⁰, které nabízely možnosti, které následně mohou (ale nemusí!) ovlivnit počty věřících. Dotazy pokládáné farářům a farářkám vycházely z názorů a praktik, kterými se zabývali v článkách v příslušných médiích jejich kolegové. Cílem bylo postihnout možné způsoby zviditelnění farností prostřednictvím kulturně orientovaných akcí, zvýšenou informovaností veřejnosti, jejímž výsledkem může být překonání předsudků a obecně sdílených představ o církvi, farnosti.

Nejprve je v praktické části rozebrána aktuální situace oslovených farářů a farářek vzhledem k současné době, která se projevuje poklesem církevní religiozity, náboženským trhem a kladením důrazu na individualismus. V praktikách duchovních, které jsou komunikovány, se tyto témata implicitně objevují. Dále jsou analyzovány různé pohledy a přístupy k vývoji počtu věřících, společně s vysvětlením farářů a farářek, čím je tato situace ovlivňována. Následně pak jsou popsány strategie, které dotázaní využívají pro ovlivnění počtu svých věřících.

5.1 Základní charakteristika přístupu duchovních k náboženské situaci

Ve výpovědích devíti duchovních se objevovala shodná stanoviska v jejich názoru na náboženskou situaci v české společnosti. Jejich názory byly konfrontovány s relativně nedávnými dějinnými determinanty tehdejší Československé socialistické republiky a vývojovými tendencemi české podoby křesťanství v demokratickém státu. V líčeních farářek a farářů se postupně „vynořuje“ obraz víry a nevíry, přináležení k církvi a odpoutanosti od církve, vliv moderního a tradičního, který popisuje stav náboženské situace v české společnosti.

¹⁰ Východiskem byla tištěná periodika : Katolický týdeník, Český zápas, Český bratr, webové stránky : www.katolik.cz; www.evangelnet.cz

Duchovní ke svému povolání přistupují jako ke službě lidem, kterým mají být průvodci v otázkách víry, jejího hledání a rozvíjení. Faráři a farářky potvrzovali, že vykonávají úkoly, které jsou obecně spojované s farářskou službou. Jejich pravidelnou činností je vykonávání bohoslužeb, křtů, pohřbů, sloužení zádušních mší a dalších úkonů, které se mohou odlišovat u jednotlivých církví¹¹. K dalším jejich pravidelným aktivitám patří návštěvy nemocných a starších lidí, ať už v jejich vlastních domovech, nemocnicích, domovech pro seniory nebo LDN. Ať už z vlastní iniciativy nebo na základě spolupráce s dalšími osobami či organizacemi pořádají rozmanité akce od koncertů vážné hudby či žehnání hasičského praporu až po grilování na zahradě či pořádání esotericky orientovaných seminářů. Pro věřící nebo pro zájemce pořádají biblické hodiny, během kterých čtou vybrané úryvky z Bible a poté se je snaží posluchačům vyložit, mnohdy i s odkazem na současné společenské dění. Pokud to podmínky dovolí, vyučují náboženství na školách. To je jen stručný přehled činností, které duchovní plní během výkonu farářské služby. Jak podotýká jedna farářka o „pracovní době“ duchovních:

„... od půlnoci do půlnoci...“ (husitská farářka č. 1)

Pro získání většího povědomí lidí o činnosti farářů a farářek využívají různé formy. Vyvěšování lístků s rozpisem konaných bohoslužeb na venkovní nástěnky, soupis budoucích akcí uvedených na webových stránkách příslušné farnosti, psaní velikonočních a vánočních úvah do některého z tamních periodik nebo posílání dopisů, sms zpráv či e-mailů farníkům (členům církve) o změnách a novinkách. To vše faráři běžně používají pro zvýšení informovanosti svých farníků, ale i dalších věřících. Toto konání jim připadá běžné, je součástí jejich výkonu farářské služby. Není ale nepodstatné pro veřejnost, která se může přinejmenším informovat, co všechno je v rámci církve na základní úrovni nabízeno.

Přesto počet lidí, kteří se počítají za církevně věřící, dlouhodobě klesá. Duchovní jsou si této situace vědomi, ale ospravedlňují tento stav s odkazem na křesťanství, které bylo vyhrazeno pouze menšině, tj. lidem, kteří pevně věřili a svůj pozemský život žili v souladu s Biblií, Desaterem.

*„... křesťanství nikdy nebylo stádní a zástupové náboženství. To byl Ježíš, ten byl sám a měl 12 učedníků a obrátili svět.“
(husitská farářka č. 3)*

V jejich očích je skutečný křesťanský život považován za dlouhodobou cestu, která vyžaduje úsilí, sebezpřekonání.

„... každý křesťan musí vědět, že i v tý jeho cestě, že tam opravdu jde o obět' a nemusí to být nějaká veliká obět'. (...) Není to laciná cesta a není to cesta starejch babiček“ (husitská farářka č. 1)

¹¹ Např. u CČSH a ČCE nejsou povinné zpovědi, při bohoslužbě je vysluhována svátost večeře Páně aj.

V realitě každodenního života však vybrané církve čelí poklesu věřících a jsou nuceny tento problém řešit. Výsledkem v rámci farností jsou ekumenické snahy, při kterých jsou organizována společná setkání lidí z různých křesťanských církví.

„Děláme tam pravidelně minimálně jednou až dvakrát ročně jako ekumenické shromáždění od církve tady z celé tédleté oblasti a je tam vždycky plný kostel.“ (husitský farář č. 2)

Negativním důsledkem snížení počtu věřících je slučování farností, pod které spadá několik obcí a které jsou pod správou jednoho duchovního. Na duchovního jsou pak kladeny vyšší pracovní nároky, které musí zvládnout. Snaha o skloubení práce na více farnostech s sebou přináší pak mnohé nezamýšlené důsledky. Jako příklad může posloužit skutečnost, že pravidelné náboženské rituály jsou vykonávány pouze ve vybraných kostelích (sborech), a tudíž pouze ve vybraných obcích. Lidé z přilehlých obcí se potýkají s otázkou dopravního spojení do obce, ve které probíhá bohoslužba. Tato komplikace je záležitostí především starších lidí, kteří nevlastní osobní automobil nebo řidičský průkaz a nemohou se tak do kostela (sboru) individuálně dopravit. V této situaci jsou odkázáni buď na jiné dopravní prostředky, jež ale nemusí vždy jezdit podle jejich potřeb nebo na své blízké, kteří jim nemusí vždy vyhovět.

„Pak je tu otázka dostupnosti. To sem asi potřeba zařadit, že za těch, jsem tu dvacet roků, a když vidím o kolik, i v neděli jezdil autobus a tak dále, že se ti lidi prostě dostali. Tak že by chtěli, ale nedostanou se na ty bohoslužby...“ (katolický farář č. 1)

5.1.1 Mezilidská komunikace a bourání předsudků

Za nejvhodnější formu komunikace, ať už s věřícími nebo nevěřícími, považují duchovní osobní komunikaci v reálném čase a prostoru. Nové formy komunikace příliš nevyužívají nebo je nehodnotí, jako nejlepší prostředek dorozumění se s druhým.

Ve styku s nevěřícími si kladou za cíl je především vyvést z omylů, které si lidé konstruují o církvi, Bohu nebo křesťanství obecně. Duchovní jsou si vědomi náboženské situace v české společnosti, která patří k nejméně církevně orientovaným a lhostejným v porovnání s jinými evropskými státy¹². V této souvislosti používají pro popsání stavu české (ne)křesťanské společnosti pojem misijní území.

¹² Například církevně věřících v Nizozemí je 53,8 %, v Rakousku 82,9 % oproti České republice s 35,1 % církevních věřících, výsledky ISSP 2008.

„Ve smyslu křesťanským je to misijní území. To znamená, že když potkám člověka, tak už musím předpokládat, když o sobě nic neřekne, že je nekřesťan. Když je křesťan, tak má potřebu mít nějaký znak na autě nebo křížek na krku nebo prostě poznám, že o tom ví.“ (evangelický farář č. 3)

Zástupci vybraných etablovaných církví volí formu nenásilné komunikace, která se zásadně chce vyhýbat agitačnímu oslovení. Jako opozitum svého snažení seznámit lidi s křesťanskými otázkami nejčastěji zmiňují Svědky Jehovovi. Tato náboženská společnost je známá mj. svojí exkluzivitou a agitačním získávání nových věřících. Podobnému přístupu se faráři a faráčky zásadně vyhýbají, což vyplývá i z povahy jejich církve¹³.

„... abych nějakou speciální akci, abych je nějak naháněl nebo jak to říct, to ne. (...) Že takovýhle jako náboř nedělám.“ (katolický farář č. 2)

Své náboženské přesvědčení lidem, se kterými se setkávají při všedních záležitostech, nepodsouvají. Jejich přístup je tolerantní a nechávají na samotném komunikačním partnerovi, co bude předmětem hovoru. Jestli se téma rozhovoru přesune na otázky týkající se náboženství, nepovažují duchovní za cíl rozhovoru. Nechtějí totiž vystupovat jako autorita, která má monopol na pravdu o víře. Uvědomují si, že tímto přístupem by mnohé lidi odradili od dalších hovorů s nimi.

„Někdy to z toho vyplyne. A řekla bych, že skoro pokaždé a že to nejsem já, kdo s tím začne a naopak to spíš bývá ten člověk.“ (husitská faráčka č. 1)

„Takže měl potřebu se nejdřív ochránit, aby pan farář hnedka nemanipuloval, ale jakmile jsem řekl, že tady nejsem proto, abych obracel na víru, (...) tak pak si pěkně popovídáme.“ (evangelický farář č. 3)

Přesto cítí faráři a faráčky povinnost v těchto často náhodných komunikačních situacích seznamovat jedince se správným pojetím křesťanství, církve apod., které je často dezinterpretováno. Neinformovanost je výsledkem špatných zkušeností nebo nesprávného (tj. z pohledu duchovních nesprávného) používání pojmů. Sami tento přístup definují jako „bourání předsudků“, „vedení věci na pravou míru“. Jinými slovy řečeno, duchovní usilují o předání porozumění výkladu světa, tak jak jej chápou oni, resp. jejich příslušné církve. Souběžně při vedení těchto rozhovorů se snaží sejmout ze svého povolání masku mystéria, která je vyvolávána v předsudcích lidí.

„Ze začátku vás takhle poznávají, když zjistí, že jste normální člověk...“ (husitská faráčka č. 3)

¹³ Zkoumané církve se řadí mezi tzv. lidové církve, které nestanovují kritéria pro výběr nových členů.

„... hodně lidí třeba říká nejdřív, já jsem nevěřící, nebo dejte mi s tím pokoj, nebo já v Boha nevěřím, a když se pak s tím člověkem dám do hovoru, tak zjistím, že má špatné informace, že vlastně on si myslí, prostě to někde zaslechl takové ty hlouposti, nebo já nevím, co všechno.“ (husitská farářka č. 3)

5.1.2 Cesta svobodné víry

Dalším bodem, ve kterém se všichni oslovení faráři a faráčky shodují, je jejich přístup ke svobodnému rozhodnutí člověka být pokřtěn. Tzv. zvykovou víru, kdy novorozenec byl pokřtěn přinejmenším z toho důvodu¹⁴, že pokřtěna je celá jeho rodina, tak on musí být také, odmítají. Často pak dochází k paradoxním situacím, kdy jednotliví jedinci byli pokřtěni v dětství, ale už si ve svém produktivním nebo post-produktivním věku nevzpomínají, u jaké církve křest podstoupili. To je dáno i tím, že po dobu trvání komunistického režimu bylo v zájmu lidí veřejně nepropagovat křest, který podstoupili ještě před nástupem socialismu. Faráři a faráčky se této neznalosti jednotlivců podivují, avšak potvrzují tím i skutečnost, že křest není pouze formální záležitost.

„... jsou i případy, kdy lidé vůbec netuší, přijdou a neví, jestli byli někdy pokřtěni. Pak si vzpomenou, že asi v dětství jako asi jo, ale už vůbec netuší, u koho.“ (evangelický farář č. 2)

Příslušnost k církvi potvrzená křtem má být výrazem svobodné volby každého jedince, který na to má výsadní a nezastupitelné právo.

„Že třeba jakoby se snaží, hlavně babičky, aby to dítě bylo pokřtěno a když už je pokřtěno, tak už si myslej, že bude všechno v pořádku.“ (katolický farář č. 2)

„Takže, to co je víceméně takové povinné, tak většinou za nic nestojí. Kolik z těch lidí mohlo o sobě tenkrát říct, že jsou skutečně věřící? To byl takový zvyk, to byla zvyková víra. Prostě tak to dělá dědeček, babička, prababička, tak my jedem v to dál, ale kdybyste, to ví jen pánbůh, kolik jich bylo skutečně věřících.“ (husitská farářka č. 3)

Křest, respektive příslušnost k církvi, není předpokladem, že člověk bude věřící. V této souvislosti faráři a faráčky jsou spokojeni se současnou společensko–politickou situací, jež není tradicionalisticky direktivní a ani se nesnaží náznaky duchovního rozměru lidí potírat. Z toho důvodu upřednostňují křest ve věku, kdy se pro to jednatel sám rozhodne a má potřebu potvrdit svoji víru.

„Protože víra se nedědí, a to že někdo někde byl pokřtěný, to není víra že?“ (husitská farářka č. 3)

¹⁴ Do první poloviny 20. století byly matriky umístěny na farářích, z čehož vyplývala povinnost být pokřtěn.

V této souvislosti proto také faráři a farářky netrvají na tom, aby rodiče své děti nutili k víře v církevním společenství. Opět je zdůrazněna svobodná volba dětí, které se v mladém dospělosti rozhodují samostatně.

„Lidi jsou různí a jejich děti jsou taky různé. A máte taky rozdíl mezi těmi dětmi. Někdo třeba rád chodí do Mládeže (...) a někdo ne. To je velmi individuální...“ (evangelický farář č. 1)

„Prostě oni chtějí, aby ty děti se pro to nějak jako svobodně rozhodly ...“ (husitský farář č. 2)

5.1.3 Podoby nové religiozity aneb věřící nepotřebují architekta

Spiritualita jako náboženství bez církve je v reflexích samotných farářů velmi často zmiňována. Jejich postoj je však ambivalentní. Souhlasí s neinstitucionalizovanou religiozitou, respektují ji a tolerují. Uznávají ji v tom smyslu, že lidé potřebují něčemu věřit už jen z toho důvodu, aby si v dnešní době udrželi duchovní rovnováhu. Tato víra může nabývat různých podob od výkladu karet až po objímání stromů. Při hlubším zamyšlení nad tímto tématem rozebírají svůj názor podrobněji a z jejich promluv vyplývá několik námitek vůči privatizované religiozitě. Z pohledu farářů samotných jsou tyto výtky oprávněné, což je pochopitelné z toho důvodu, že faráři se v otázkách víry cítí být autoritou, která své věřící po stezce víry vede a otevírá možné přístupy k víře. Zároveň faráři díky organizačnímu uspořádání své církve spravují farnosti, které jsou založeny především na společenství jednotlivců (materiální aspekt farností je ponechán stranou) sdílející stejné základy víry, a proto individualizovaná víra jedinců je pro ně de facto narušení celého organizačního systému. A také v neposlední řadě všechny vybrané křesťanské církve vycházejí z Bible, která je mj. základním morálním a etickým kodexem každého faráře, který se jím řídí a také přebírá stanovky své církve za své. Z tohoto důvodu nazírají na neinstitucionalizovanou spiritualitu jako na vyjádření víry, která ale neposkytuje pevně daná morální stanoviska.

Jejich postoj k privátnímu náboženství je velmi kritický. Především nesouhlasí s jeho neukotveností v širším morálním rámci. Tuto víru označují jako egoistickou, nemorální. Právě to, že víra bez přináležení je amorální, je dle farářů výsledkem toho, že tito lidé nechtějí něco ze svého pohodlného života obětovat, něčeho se zříci, aby mohli plně prožít křesťanskou víru. Respektive nechtějí se ve svém životě uskromnit, aby pak mohli žít v souladu s morálkou. Důvodem je to, že v dnešní společnosti nemůže být člověk čestný a poctivý. V tom faráři a farářky vidí určitý druh alibismu.

Další výtkou této formy religiozity je její eklektičnost. Dle výpovědí farářů je odcírkevněná víra viděna jako určitý shluk různorodých představ a myšlenek, které mají původ ve východních náboženstvích, buddhismu, hinduismu nebo také se týkají východní medicíny, např. indická ájurvěda, popřípadě lidové léčitelství, homeopatika, léčivá síla kamenů aj. Lidé si vybírají z náboženství, z alternativních pseudo-lékařských směrů to, co jim v dané situaci nejlépe vyhovuje a čím mohou uspokojit svoji aktuální životní potřebu. Faráři a farářky však podotýkají, že s tímto přístupem nedosáhnou lidé spásy své duše.

„...hodně tady řáděj ty vlivy východních náboženstev, který ukazují náboženství jako jídelní lístek, že tam oni mají ty svoje pokrmy a vegetariánské stravy a takové a slibují, že je to očištění duše, což samozřejmě není pravda.“ (katolický farář č.2)

A také upozorňují, že tento způsob je nekultivovaný. Popis nekultivované eklektické privatizované víry popsal velice výstižně evangelický farář č.3. Ve své promluvě přirovnává víru bez přináležení velmi obrazně k domu, jehož exteriér je velmi zdařilý. Problém nastává tehdy, kdy do architektonického stylu domu jsou nově vsazena plastová okna, která výsledný vzhled naprosto naruší. Pro zachování architektonické jednotnosti je třeba architekt, který dům vhodně upraví. Z tohoto přirovnání plyne, že farář působí jako architekt, který disponuje mocí rozhodovat o tom, která víra je ta správná a případné pochyby může vyvrátit. Díky architektovi – faráři je pak víra věřících kultivovaná. Zároveň zmiňovaný farář dodává, že monopol na víru nemá jeho církev nebo křesťanství obecně. Důležité však je, různá náboženství nekombinovat dohromady a nevybírat si z nich pouze určité fragmenty.

„Funguje to tak, v normálním životě, že si pozvete architekta (...) a ten vám řekne, abyste tam ty plastová okna nedávali a poradí vám vkusný řešení. (...) Víra má svou logiku, že když někdo chce věřit na reinkarnaci, tak nemůže ještě věřit na Panenku Marii navíc ...“ (evangelický farář č. 3)

5.1.4 Společenství

Společenství je základním bodem pro sdílení víry, ale i pro vytváření trvalých hodnot. Ve společenství nabývá na významu synergický efekt, který podporuje skupinu k růstu duchovním směrem a také směrem k pomoci, solidárnosti vůči ostatním. Tedy tím směrem, který vychází z lidské podstaty. Faráři a farářky na tento aspekt společenství, které se rozvíjí a jde proti individualismu, velice často poukazují. A to nejen z hlediska sdílení víry, což je pro ně zásadní argument, proč je církevní zastřešení pro věřící důležité, ale také z toho pohledu společenství, které posouvá společnost jako celek k dalšímu vývoji.

„Si myslím, že to společenství je úplně základní. (...) co ta církev i dokázala v té západní civilizaci, tak to vždycky bylo díky společenství. To bylo všechno i charitativní činnost, vzdělání atd. I ty misie a prostě všechno se dá dělat jedině ve společenství“ (evangelický farář č. 1)

„Tu víru můžeme pěstovat právě v tom společenství, když pravidelně slyšíme slovo Boží a jeho výklad, když společně se modlíme a utváří se vlastně to společenství.“ (husitská farářka č. 1)

Společenství lidí, které má vytyčený cíl, zájem je pak důležité pro rozvoj občanské společnosti. Snahou a úsilím dovedou vybudovat nebo opravit objekty v jejich okolí. Společenství, které je založeno na sdílení víry, se pak zaměřuje na církevní objekty. Tím často pomáhají suplovat povinnosti státu a příslušných církví, které nedisponují finančními prostředky pro opravu kostelů, far apod. a souběžně s tím se snaží zkulturnit své okolí. Potvrzují tak předpoklad společenství, které je čínorodé, aktivní a nelhostejné. Jestliže je takovéto společenství založené na církevní příslušnosti, pak svými počiny umožňují ostatním lidem vnímat jejich sounáležitost k církvi jiným způsobem. Lidé mohou ve svých reflexích vnímat toto společenství novým způsobem, mohou re-konstruovat své interpretace o věřících, kteří nechodí „pouze“ do kostela, ale jsou důležitou součástí pro rozvoj obce, ve které žijí.

„Je po té stránce docela zajímavý, že oni (členové evangelického sboru – pozn. J.M.) budou teďka opravovat kostel. (...) oni si uspořádali asi čtyři koncerty během toho minulého roku a teďka už plánují další na tento rok. (...) A nechali tam vlastně veškerý výtěžek z nich třeba 13 tisíc, které vybrali, jako na ten kostel. A zaplnil se ten kostel. (...) takže to se mi zdá dobré, že oni si to sami zorganizují a je vlastně pro ten, pro to okolí je to přínos, protože tam přijdou lidé, kteří tam do kostela nechodí samozřejmě.“ (evangelický farář č. 1)

„No jakoby, že třeba něco rozhodnou se něco koupit do kostela, nějaké předměty nebo koberec nějaký nebo tak.“ (katolický farář č. 2)

„... v posledních několika letech, tam opravili cestu ke kostelu, obnovili kříž, pořádají se tam koncerty a tak dále. Tam se sejde spousta lidí, který do kostela nechodějí, ale třeba chtějí požehnat ten kříž, požehnat tu cestu. Je to vlastně taky taková náboženská akce, napolo, ale zároveň je radost, že si pro zkrášlení obce něco udělali.“ (katolický farář č. 1)

5.2 Počet věřících očima farářů a farářek

Pokles věřících hlásících se k jednotlivým církvím v České republice od roku 1991 postupně klesá. Setrvalý pokles zaznamenaly i tři zkoumané církve (podrobné zpracování těchto tvrzení je uvedeno v kapitole 3. Kvantitativní pohled na českou religiozitu). Zdá se být logické, že úbytek členů za 21 let by měl být prokazatelný i ve farnostech spravovaných jednotlivými zástupci církví, tj.

v tomto případě faráři a faráčkami. Při vedení rozhovorů s náhodně vybranými duchovními se ukázalo, že uvedený předpoklad není vždy platný. Někteří respondenti ve svém subjektivním vnímání¹⁵ přiznávali, že počet jejich věřících klesl. V jiných farnostech naopak počet věřících stoupl nebo se drží na stabilní úrovni. Z tohoto úhlu pohledu vznikly dva poměrně vyrovnané segmenty, v nichž je vývoj počtu věřících odlišný. Nabízí se otázky: V čem se tyto dvě skupiny shodují a v čem se rozcházejí? A jaký vliv na množství věřících mají sami faráři a faráčky?

Nejprve je třeba zmínit, že faráři a faráčky upozorňovali na slabiny kvantifikace věřících, byť se jednalo pouze o jejich mínění. Zdůrazňovali samotný přístup jednotlivců k víře, který charakterizovali v kategoriích aktivní účasti a hloubce prožívané víry. Z jejich pohledu nebyl počet věřících směrodatný. Záleželo jim na přístupu každého jednotlivého věřícího, který měl být „opravdový“ vzhledem k víře. Počty formálních věřících, tedy těch, kteří byli pokřtěni a počítají se do některé z církví, popřípadě platí členské poplatky¹⁶, ale bohoslužeb a farního (sborového) života se neúčastní, nejsou duchovními považovány za významné. Naopak si cení oněch tzv. aktivně věřících.

„... ta bohoslužba to znamená nějaká aktivita, úsilí setkat se s Bohem...“ (katolický farář č. 3)

„... ten počet není nějak velice významný. (...) kdyby těch 39 tisíc skutečně byli opravdoví věřící, nebo dělali na 100 %, tak nám vynahradí všechny ty milióny, kteří se jenom papírově hlásí a kdysi třeba byli jenom v nějakém kostele pokřtěni, ale jinak nemají s tou církví nic společného.“ (husitská faráčka č. 3)

V dalších odstavcích jsou proto uvažováni pouze aktivní věřící. Co ovlivňuje tedy počty věřících na jednotlivých farnostech? Nebo lépe řečeno, co neovlivňuje počty věřících?

Pokles, nárůst nebo stabilní počet věřících nesouvisí s tím, k jakým církvím se lidé hlásí. Respektive nelze tvrdit, že by vybrané farnosti z jedné církve zaznamenaly pouze nárůst a farnosti jiné církve pouze pokles. Tato nerozdílnost zkoumaných farností může mít několik vysvětlení. V úvodu této části již bylo zmíněno, že pohled na církevní příslušnost lidí posuzované optikou farářů a farárek je pouze jedním z hledisek uchopení tohoto problému. Rovněž náboženská konverze jednotlivých lidí je jejich soukromou záležitostí, kterou duchovní nemohou postihnout.

„Člověk má jakoby rozsévat a dělat, co může, ale ono to často trvá. To trvá dlouho, než něco vzejde nebo tak a pak vzejde něco, co nasel úplně někdo jiný.“ (evangelický farář č. 1)

¹⁵ Kvalitativní přístup v sociologickém výzkumu se zabývá tím, jak jednotlivci interpretují a konstruují svoje jednání, vnímání a chování. Statistické údaje jsou ponechány stranou. A i v tomto případě je na interpretaci počtu věřících farářů a farárek nahlíženo tímto způsobem.

¹⁶ Jedná se o tzv. salár. Členské příspěvky jsou vybírány ČCE a CČSH.

Je tudíž obtížné určit, jaké podmínky pro uvěření jsou důležité (resp. minimálně nejsou předmětem zájmu této práce) a jakou roli hraje osoba faráře. Přesto lze identifikovat několik znaků, postojů farářů, které mohou mít vliv na počty jejich věřících. Ty jsou rozepsány níže.

5.2.1 Faráři a farářky, kteří zaznamenali na své farnosti snížení počtu věřících

Faráři a farářky potýkající se s poklesem svých členů (farníků) nejsou ve svém přístupu k lidem příliš proaktivní v tom smyslu, že by sami měli snahu přiblížit církev občanům prostřednictvím kulturních akcí nebo větší exponovaností své osoby. To pak může posléze vést k překonání překážek nebo předsudků, stereotypů, které si lidé mohou vytvářet o osobě faráře nebo o církvi samotné. Je třeba zmínit, že angažovanost duchovních v záležitostech nad jejich pracovní náplň je ovlivňována zaneprázdněností právě výkonem farářské služby nebo nedostatkem fyzických sil. Přesto v jejich vyprávění je rozpoznatelná určitá rezignovanost na danou situaci, díky které se rozhodli být neaktivní v přiblížování církve lidem. Tuto určitou svoji pasivitu pak vysvětlují jako neochotu lidí, kteří o pořádání kulturních či jiných akcí nemají zájem.

„... tady jsem opravdu došel k tomu, že s těma dětma je to takový házení hrachu na zeď.“ (katolický farář č. 1)

„... jako dělat něco novýho, nenapadá mě teďka co jo, vyjma těch škol. (...) Nenapadá mě, co bych měl jako dělat.“

(katolický farář č. 1)

„... je problém, jak ty lidi oslovit. Kde?“ (evangelický farář č. 2)

Pokud někdo hledá cestu k víře a k Bohu je pouze na něm, zda vyhledá faráře nebo nikoliv. On musí udělat první krok.

Ale nechávám to prostě ať ten, kdo má zájem přijde sám. (evangelický farář č. 3)

Faráři a farářky nabízejí různé možnosti, jak se seznámit se základy věrouky, ať to jsou biblické hodiny, osobní komunikace s duchovním nebo katechetická setkání. Svoji nabídku předávají po skončení bohoslužby v kostele nebo vyvěsí informační plakátek na venkovních nástěnkách v obci. Je pak na samotných potenciálních věřících, zda o tuto nabídku projeví zájem. Faráři a farářky nedefinují ve svých výpovědích další možnosti, jak by se mohli přiblížit k lidem hledající víru. Jejich nekreativnost popisuje katolický farář, který upozorňuje na trvalý osobnostní růst, který je potřebný pro rozvoj samotného duchovního. Ten pak svým přístupem inspiruje i lidi okolo sebe. V opačném případě zabředne farář do stereotypu, jenž může být pro jeho farníky demoralizující a neperspektivní.

„... jakoby se může stát, že ten člověk neroste, ale tohle vždycky je problém toho kněze, poněvadž na tom knězi, řekl bych, nejvíc záleží. To ten kněz je nějak zásadně důležitý v tomhle smyslu, a pokud ten kněz sám neroste nebo se nesnaží, zvykne si na ty své koleje, tak potom i ty lidi si zvyknou na své koleje, nic nedělej.“ (katolický farář č. 3)

Pokles praktikujících věřících jako výsledek vnějších vlivů

Ti faráři a farářky, kteří ve svých farnostech zaznamenali pokles aktivních věřících, si této skutečnosti byli plně vědomi. Jejich zdůvodnění, proč k tomuto poklesu došlo a dochází, vysvětlovali především z pohledu vnějších objektivních příčin, které oni sami nemohou ovlivnit. Především se jedná o fakt, kdy značná část praktikujících věřících v posledních dvaceti letech přirozenou cestou zemřela v důsledku vysokého věku. Duchovní pokles svých věřících vysvětlují lakonicky tím, že počet pohřbů převyšuje počet křtů.

„... počet pohřbů je několikanásobně vyšší než počet křtů. Tak to je pravda.“ (evangelický farář č. 3)

To lze považovat jako jednu z nejčastějších příčin poklesu věřících. S tím ovšem souvisí otázka, pokud nastal přirozený úbytek věřících, tak proč se opět přirozenou cestou nenavýšil? Tedy proč nepřicházejí do církví noví, mladí lidé společně se svými dětmi? To faráři vysvětlují generační mezerou, která byla způsobena proticírkevním postojem komunistického režimu v naší zemi. Období socialistické vlády způsobilo, že kontinuita církevní religiozity byla přerušena v rámci rodin v rozsahu jedné až dvou generací právě díky propagandě potírající křesťanskou víru. Došlo k přerušení tradice, která dbala na to, aby již malé děti byly pokřtěné, protože rodiče dítěte, prarodiče, tety, strýcové byli taktéž pokřtěni. Jedním z důvodů, která zabránila generačnímu předávání víry, bylo potírání křesťanství během komunistické éry. Tudiž dvě až tři generace nebyly pokřtěny právě pro nedostupnost informací o křesťanství a církvích, o kterých se raději nemluvalo anebo ze strachu před perzekucemi a pronásledováním. Tudiž mladá generace v 90. letech a posléze na počátku 21. století nepociťovala vazbu k církvím, kterou by získala od svých rodičů.

„... až po dvaceti letech jejich působení (komunistického režimu – pozn. J.M) začaly ubývat lidi, tak si myslím, že vypadla jedna až dvě generace za toho minulého režimu, tak to se nenahradí den ze dne. Čili dneska vlastně už ti rodiče nic nevědí nebo nemají o to zájem. Už jejich rodiče byli ti, co nic nevěděli a neměli o to zájem, to byli ti z 80. let a když se přeruší dvě generace, tak se přeruší celá kontinuita.“ (evangelický farář č. 3)

„...je určité procento těch, kteří jaksí neměli odvalu. Třeba rodiče za toho minulého režimu, tak jako jasně byli by pronásledováni, tak nenechali to dítě (pokřtít – doplněno J.M.)...“ (katolický farář č. 1)

Další z důvodů poklesu členů uváděný faráři a faráškami je samotná mobilita věřících. Ta se týká hlavně, i když ne zcela výlučně, vesnic. Lidé se stěhují do větších měst s rozvinutou infrastrukturou nebo do míst, kde naleznou pracovní uplatnění. To jim vesnice často nemůže poskytnout, a proto ji opouštějí a zároveň s ní ztrácejí svoji farnost. Jestli naleznou druhý duchovní domov ve městech, zůstává otázkou.

„...hodně lidí se odstěhovalo nebo pracuje jinde.“ (evangelický farář č. 2)

Řešení a strategie pro zvýšení počtu farníků (členů sboru)

V promluvách duchovních, kteří se potýkají s úbytkem členů, nejsou explicitně definovány strategie, které by faráři a farášky mohli uplatnit pro zvrácení nastolené situace. Neexistence konstruktivních řešení nebo alespoň idejí jsou výsledkem nekreativnosti a rezignaci duchovních, jak již bylo popsáno. Neřešitelnost ovlivnění počtu věřících je přičítána především působení objektivních příčin, které faráři a farášky nemohou ovlivnit. Duchovní se ocitají v situaci, jež dle jejich mínění je neovlivnitelná a kterou ani ovlivnit nemohou. Pasivní přístup je tedy závislý na náhodě, která zapříčiní například, že se do obce přistěhuje rodina křesťansky založená a díky její účasti na bohoslužbách se počet navýší.

5.2.2 Faráři a farášky, kteří zaznamenali na své farnosti nárůst počtu věřících nebo je jejich počet stabilní

Přístup duchovních, kteří se nepotýkají s poklesem svých věřících, je v protikladu k přístupu duchovních uvedeného výše. A to především v pojmech, které jsou uvedeny i u předchozí skupiny, jako je aktivní přístup k přiblížování církve lidem prostřednictvím kulturních pořadů, kreativnost. V promluvách farářů a farášek je čitelné nadšení, které pramení v jejich aktivním přístupu směrem k lidem, kterým se snaží poskytnout služby a zážitky nad rámec svého farářského povolání.

„... já zase říkám, že je důležité, aby se pořád něco dělo. A že když o něco přestane být zájem, vždycky je něco, jak zase ty lidi by se dalo upoutat, nebo o co by mohli ten zájem projevit.“ (husitská faráška č. 3)

Jejich aktivnost je mnohdy zacílena i jiným směrem než pouze primárním vykonáváním křesťanských rituálů. Lze pozorovat jistý posun v jejich přemýšlení a jednání. Se situací úpadku

věřících v rámci jiných farností své církve jsou obeznámeni, přitom se zásadně vyhýbají agitačnímu oslovování potencionálních věřících. Předpokládají, že právě pořádání kulturních akcí na půdě fary, kostela či sboru jsou alespoň vhodnou příležitostí, jak pozvat občany do těchto míst, kam by jinak sami nezavítali. Získávají tak možnost, např. před uvedením dané kulturní události, pronést několik slov na úvod směrem k publiku a nemusí to být vyloženě křesťansky zaměřené, stačí pozvání interpreta na pódium. Tímto nezáměrným způsobem se stávají osobou, která svým nenuceným přístupem může narušit stereotypy, které si mohou lidé vytvářet o postavě faráře. Současně občané mohou, pokud chtějí, získat nezávazné informace o křesťanství nebo o konkrétní církvi (např. prostřednictvím brožur). To pro mnohé lidi hledající víru může být přijatelný způsob prvotního seznámení s církví a pro jiné, kteří se doposud nepovažovali za věřící, může být tento způsob impulsem pro počátek víry daného jednotlivce. A pokud neprojeví zájem o víru, tak se alespoň zúčastní kvalitní kulturní akce.

Duchovní svým přístupem přetváří vnímání kostela, farnosti nebo funkce faráře v očích svého publika. Farář nebo faráčka tak nejsou pouze vykonávanými rolami, které mají za úkol výhradně plnit úkoly dané vírou nebo církví. Naopak tito lidé do svých rolí (povoláních) vnášejí část své osobnosti, která je čínorodá a která chce utvářet společenství, které nemusí být primárně postaveno na prožívání víry, ale především na sdílení okamžiků uvnitř společenství

Příčiny nesnižování počtu věřících

Faráři a faráčky neartikulují objektivní příčiny, které ovlivňují počet jejich věřících. Vysvětlují je pouze vágním konstatováním, že přirozený úbytek věřících je následně nahrazen novými, mladými farníky (členy). Proč tomu tak je nebo jaký podíl na příchodu nových věřících mají oni sami, už neuvádějí.

„každý rok mám takových pět až deset pohřbů, takže to je úbytek, ale jako zajímavé zase je, že tohleto číslo se většinou zase vykompenzuje příbytkem mladých lidí, který sem přijdou nebo se sem někdo přistěhuje...“ (husitský farář č. 2)

Přestože duchovní ve svých promluvách explicitně nevyjadřují strategie, které by mohly ovlivnit počet věřících, z jejich popisu jednání vyplývá několik postupů, které uplatňují pro oslovení věřících nebo duchovně hledajících. Praktiky, které používají, jsou uvedeny v následujících odstavcích.

Faráři, farářky jsou vidět

Je běžnou praktikou, že faráři a farářky jsou sledováni lidmi v obcích, ve kterých duchovní vykonávají bohoslužby apod. Ti, kteří vědí, že tyto osoby vykonávají farářskou službu, je pak posléze hodnotí podle měřítek, které si utvoří o představě duchovní osoby. Normativy, které mohou být konstruovány na základě chybných předpokladů či předsudcích, jsou podrobněji rozebrány v podkapitole Základní charakteristiky. V této části je upřena pozornost na opačné stanovisko lidí, kteří jsou příkladem svých duchovních inspirování k další činnosti.

„Jste 24 hodin, 365 dnů v roce, 22 roků pořád tady na očích všem“. (husitská farářka č. 3)

Jedná se především o případy, kdy duchovní „vystoupí“ ze své farnosti a svoji aktivitu projeví i jiným směrem než pouze kázáním apod. Výsledkem je pak zájem ze strany lidí, kteří se mohou s osobou faráře setkat v jiném herním poli, v jiném prostředí. Tím se faráři nebo farářky dostávají do nových významových rámců v očích lidí.

„... kolikrát přijdou na to moje kázání mladý lidi, který jsem v životě neviděl, ale jednou si mě chtějí poslechnout. Že se o mě prostě doslechli, že tady jsem napsal pár nějakých knížek nebo že mě slyšeli třeba v televizi a rozhlasu, takže jako sem chodí jenom pro to“ (husitský farář č. 2)

„Předloni jsme vlastně dostali možnost instalovat v Nymburském muzeu o historii a vzniku a současnosti Církve československé husitské (...) A tam bylo zajímavé, že když jsem tam tu výstavu instalovala (...) tak tam hodně lidí za mnou přicházelo a třeba i z toho muzea a s panem ředitelem jsme strávili hodně hodin v takových hovorech.“ (husitská farářka č. 3)

Farář nabízí něco navíc aneb strategie zvýšení počtu věřících

Druhou možnou strategií, jak zvýšit minimálně návštěvnost bohoslužeb, je osobnost samotného faráře a důraz na společný prožitek, který leckdy nesouvisí přímo s vírou. Farář, který svým věřícím nabídne něco navíc, svým způsobem upozorní na svoji farnost nebo církev jinak a počet jeho věřících se díky tomu může navýšit. Zůstává však otázkou, zda se nejedná o dočasné věřící, kteří po využití oné nabídky posléze přestanou být aktivní v církvi. Ono „něco navíc“ může nabývat mnoha podob, ale v zásadě se jedná o činnosti, které jsou svým způsobem jedinečné a i výhodné. Pro účastníky to často znamená finanční zvýhodnění oproti akcím, které by pořádaly komerční subjekty. Přesto je ale stále kladen důraz na prožití víry, která je umocněna netradičním společně sdíleným

zážitkem. Faráři uváděli mezi neobvyklé zážitky, které zvýšily počet věřících, například turistický zájezd na Island, při kterém farář – průvodce vyhledával opuštěné domy, kde celá skupina přenocuje. Výsledkem je nárůst návštěvnosti při bohoslužbách.

*„... když ten farář je nějaká osobnost, která něčím imponuje, třeba já nevím. Já znám faráře, který dělá turistického průvodce po Islandu. (...) potom má kostel obleženej takovýma lidma trošku romantickýma a cestovatelskýma.“
(evangelický farář č. 3)*

Dalším příkladem mohou být tzv. english campy, které jsou zpravidla organizovány pro dospívající, kteří se během letního tábora učí anglický jazyk za pomoci Američanů, kteří za tímto účelem přiletí do České republiky. Pro děti to jsou pak církevní tábory, které se nejčastěji konají na pozemcích patřící k farnosti. V tomto případě lze zmínit právě finanční nenáročnost táborů pro děti, kdy rodiče platí často pouze za stravu dětí. Prožití společných chvil ve skupině zaměřené nejen na výklad Bible, společné modlitby a rozmluvy o náboženských tématech jsou prostředkem pro navazování mezilidských vztahů, které následně mohou vyústit k nalezení svého duchovního domova a setrvání v něm.

„A to ta církev organizuje společně s americkými metodisty a jí to napřed zajímalo kvůli angličtině. No a teď jí to zajímá kvůli víře, kvůli přátelům. (...) A to je prakticky její církevní domov, pokud jde o vztahy s druhými. A to je zrovna taková věc, kterou každá církev nenabízí. Takové ty, tyto english campy.“ (evangelický farář č. 1)

Kostel žije!

Název této podkapitoly je parafrází jedné kulturní akce s názvem „Kláster žije!“ Jedná se o činnost občanského sdružení, které v prostorách kláštera pořádá koncerty současné moderní české hudby. Označení „Kláster“, resp. v tomto případě „Kostel žije!“ nabývá dvou významů a pomůže popsat situaci farářů a jejich kostelů. Především výraz „žije“ - označuje stav, kdy se nejedná o to, že by bylo něco mrtvé, ale že je činorodé, aktivní ve smyslu aktuálního dění. Toto aktuální dění odkazuje na různé kulturní akce pořádané pro širokou veřejnost. Zároveň spojení „Kostel žije!“ je symbolem pro vyjádření současné pozice, do které se kostely se svými faráři a farníky snaží umístit. Slovo kostel samo o sobě může vyvolávat negativní konotace, které vzbuzují dojem, že kostel je jen pro věřící babičky a pan farář hovoří pouze o Bibli a hříšném životě. Avšak v syntéze těchto dvou slov a jejich možných významů: žije – aktuální, kostel – tradiční, starosvětský vzniká spojení, které má nový obsah. Kostel nabízí nejen tradiční křesťanské rituály, ale také reaguje na současnou dobu. Kostel není jen stavba, kam mohou přicházet pouze věřící, ale současně je to i místo, kde se odehrává čilý společenský ruch. V kostele jsou pořádány kulturní akce, nejčastěji však koncerty vážné hudby,

amatérských sborů nebo známých zpěváků a zpěvaček. Dále je stále čteněji organizována akce s názvem Noc kostelů, která se stala velmi populární¹⁷. Faráři se tímto přístupem oživení kostela snaží jednak získat určité finanční prostředky, které by pomohly pokrýt část nákladů na opravu kostela, fary apod. Ale také, což je stěžejní, jsou výše uvedené činnosti prostředkem pro kulturní oživení konkrétní obce, jejíž občané církevně neukotveni jsou alespoň tímto způsobem exponováni křesťanským zásadám, církvi a tamnímu faráři.

„... se tady jako pořád něco koná, že to tady není mrtvé. Že tady se dělá ta kultura.“ (husitský farář č.2)

„Já nemám ráda kostely pro kostely, to jsou pro mě mrtvé kameny.“ (husitská farářka č.3)

„... aby si zvykli aspoň vnímat tu duchovní hudbu anebo i ten prostor jako takovej, že existují ještě kostely“ (husitská farářka č. 1)

5.3 Shrnutí analýzy rozhovorů

Na začátku výzkumu stálo několik výzkumných otázek a cílem bylo získat na ně odpověď. Výpovědi farářů a farárek tento cíl splnili. Nyní budou rozebrány odpovědi na jednotlivé výzkumné otázky.

Tvrzení, která by mohla vyplývat při pohledu na statistická data jednotlivých církevních denominací, nemohou být při posouzení promluv respondentů brána za samozřejmá. Respektive kvantitativní data, která popisují úbytek členské základny zkoumaných církví, nejsou zcela srovnatelná se situací, kterou popisují faráři a farářky. Představa o poklesu církevně věřících není platná ve všech farnostech a ve všech církvích. Proto někteří faráři a farářky hodnotili počet svých věřících jako stagnující nebo dokonce zaznamenali nárůst a někteří naopak zaznamenali pokles svých členů. Duchovní, kteří ve svých subjektivních promluvách definovali zvýšení počtu věřících, se vyznačovali svojí čínorodostí, která často přesahovala i vymezený rámec funkce faráře nebo farářky. Svým přístupem tak dávali vzniknout novým situacím, ve kterých se jejich vykonávaná role projevovala v nových souvislostech a dávala tak vzniknout nečekaným, odlišným konotacím. Ty pak následně umožňovaly vnímat postavu duchovního v její komplexnosti a celistvosti. Tedy mimo rámce, které jsou v běžném vnímání lidí spojovány s postavou faráře a farářky. Postava se v nových komunikačních a situačních rámcích postupně přetváří na osobu, která vykonává své povolání, které sice přijala za své, ale současně se zajímá o další záležitosti. Výsledkem je překonání předsudků a

¹⁷ Noc kostelů je výsledkem ekumenické snahy církví. Cílem akce je přiblížit křesťanství a křesťanské umění všem lidem.

stereotypů v očích veřejnosti, která může získat důvěru nebo alespoň sympatie k osobě faráře, farářky nebo k církvi obecně. To lze považovat za strategii, kterou aplikují duchovní, ač třeba neúmyslně, pro udržení a nárůst věřících.

Na druhé straně duchovní, kteří se potýkají s úbytkem svých věřících, se spoléhají na osvědčené, tradiční provádění náboženských rituálů a pečlivé plnění úkonů plynoucích z farářské služby. Jejich přístup je svědomitý a nezpochybnitelný, přesto nevyvíjejí aktivitu, která by umožňovala nahlížení na jejich povolání v jiných významových rámcích, jak tomu je u druhé popsané skupině duchovních. To je zřejmě jejich nevýhoda na náboženském trhu, kdy se jednotlivci mohou svobodně rozhodovat o tom, k jaké církvi, a jestli vůbec k některé, se přihlásí. Nenabízejí totiž nic „navíc“.

Situaci poklesu členské základny faráři a farářky neřeší, a to z toho důvodu, že je dle jejich výpovědí způsobena objektivními, jimi neovlivnitelnými, podmínkami. Z jejich postoje lze jednoduše vypožorovat určitou rezignaci na, z jejich pohledu, neřešitelnou situaci.

V promluvách všech dotázaných je zdůrazňována víra a její prožívání ve společenství, které je zastřešené církví. Vyvracejí tvrzení, která o české společnosti hovoří jako o sekulární nebo jako o ateistické společnosti. Společnost je složena převážně z věřících nebo těch, kteří víru hledají. Víru chápou jako základní předpoklad lidského bytí, která je potřebná pro duchovní a duševní rozvoj každého člověka. Faráři a farářky jsou tolerantní k tzv. víře bez přináležení, která může nabývat různých forem spirituality. Spatřují v ní alespoň určitý náznak duchovna, který je potřebný pro přesah materiálně orientovaného lidského života. V neinstitucionalizované religiozitě však nespátřují trvalé hodnoty a normy, které může poskytnout jedině církev. Jedinec totiž nemůže být sám sobě morálním imperativem, to mu může poskytnout výhradně církev.

5.4 Diskuse

Sociologové zabývající se náboženstvím v českém prostředí se shodují v názoru, že česká společnost prochází transformací náboženské scény, resp. hovoří se o detradicionalizaci náboženských struktur [Nešpor 2004; Lužný et al. 2008]. Tradiční náboženské formy pozbývají svého významu, ztrácí svůj monopol. S ohledem na individualizaci, je každý jedinec postaven před volbu, komu dá své náboženské preference na náboženském trhu. Tuto skutečnost duchovní potvrzovali ve svých výpovědích, ačkoliv souhlasili pouze s možností individuálního výběru a svobodného rozhodnutí zvolit si určitou církev, tj. tradiční formu víry. Eklektický výběr prvků z křesťanství nebo z různých náboženství odsuzovali. Jako zástupci tradiční církevní religiozity v podstatě nemohli zastávat opačný názor. „(P)rivatizace náboženských obsahů a jejich sociokulturních implikací“

[Nešpor 2004; 34] staví faráře a faráčky do situací, se kterými se musí potýkat každý den. Jedná se především o problematiku počtu věřících, kteří si mohou vybrat to, zda si zvolí církev nebo nikoliv. Jak již bylo uvedeno faráři a faráčky jsou si vědomi stavu religiozity v české společnosti, přesto jejich jednání a reakce na danou situaci vycházely z konstituce jejich církve, případně z jejich osobních charakteristik a omezovalo se na lokální úroveň, tj. ve spravovaném farním obvodu. Vědomí marginálního postavení církví ve společnosti měli tendenci spíše zvýhodňovat a obhajovat.

ZÁVĚR

Diplomová práce zabývající se počtem církevních věřících optikou farářů a farářek přinesla několik zásadních zjištění. V první - teoretické části byl načrtnut obraz současné religiozity, která se rozděluje na tradiční a privatizovanou. Ačkoliv nelze hovořit o tom, že by se společnost stávala více sekularizovanou, tak lze přesto vyzorovat několik trendů, které proměňují chápání náboženství. Především se výběr náboženství stává individuální volbou na náboženském trhu, na kterém si lze zvolit tradiční církevní religiozitu anebo spiritualitu, která je často výsledkem eklectického výběru z mnoha forem náboženství. Důsledky, které z toho plynou pro církevní religiozitu, jsou v českém prostředí zachytitelné z cenzů, resp. z uplynulých tří demokratických sčítání lidu. Výsledky totiž jasně ukazují úbytek počtu lidí, kteří se přihlásili ke třem největším církevním denominacím. Jedná se o Římskokatolickou církev, Českobratrskou církev evangelickou a Církev československou husitskou. Právě z těchto tří církví bylo osloveno 9 farářů a farářek, kteří v rozhovorech reflektovali počet věřících v jednotlivých spravovaných farnostech. Ve svých výpovědích duchovní kladli důraz na osobní komunikaci a společenství, které je podstatné pro prožívání víry. Bible, ze které je pravidelně předčítáno během církevních rituálů, má být normou pro každého křesťana. Normativní zásady se získají právě z církevního společenství vedeného duchovním. Faráři a farářky proto nesouhlasili s privatizovanou vírou, ačkoliv připouštěli, že (jakýkoliv) duchovní přesah je pro materialisticky orientovanou společnost důležitý. Na základě získaných rozhovorů byli faráři a farářky rozděleni do dvou skupin dle toho, zda uváděli, že probíhá snižování počtu věřících nebo naopak věřící přibývají, případně věřících je stále stejně. Díky tomuto rozdělení vyvstaly praktiky a strategie, které duchovní užívají pro ovlivnění počtu věřících na jejich farnostech. První skupina duchovních vykonávala pravidelné církevní obřady, avšak byla u ní zřetelná apatie a smíření se s počtem věřících (tj. jejich ubývání). Druhá skupina farářů a farářek také plnila svoji farářskou službu, na druhé straně však poskytovala nejen pro věřící, ale i pro veřejnost příležitosti, díky kterým se daná farnost (potažmo i církev) přibližovala dění ve společnosti. Tímto přístupem se tak otevírala možnost změny ve vnímání faráře, farnosti, církve.

POUŽITÁ LITERATURA

BERGER, Peter Ludwig, ed. *The desecularization of the world: resurgent religion and world politics*. Washington: Ethics and Public Policy Center, 1999. viii, 135 s. ISBN 0-8028-4691-2.

BERGER, Peter Ludwig. *Vzdálená sláva: Hledání víry ve věku lehkověrnosti*. 1.vyd. Brno: Barrister & Principal, 1997, 185 s. ISBN 80-85947-18-8.

DAVIE, Grace. „New Approaches in the Sociology of Religion: A Western Perspective.“ *Social Compass*. [online] Vol. 51, N.1, p. 73-84. ISSN 1461-7404. [cit.13.4. 2012] Dostupné z: <http://scp.sagepub.com/>

DAVIE, Grace. „Believing without Belonging: Is This the Future of Religion in Britain?“ *Social Compass*. [online] Vol. 37, N.4, p. 455-469. ISSN 1461-7404. [cit.13.4. 2012] Dostupné z: <http://scp.sagepub.com/>

DAVIE, Grace. *Výjimečný případ Evropa: podoby víry v dnešním světě*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009, 207 s. ISBN 978-80-7325-192-5.

FILIPÍ, Pavel. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998, 195 s. ISBN 80-85959-35-2.

GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, 158 s. ISBN 978-80-7419-035-3.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1.vyd. Praha: Argo, 1999, 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

HAMPLOVÁ, Dana. „Čemu Češi věří: dimenze soudobé české religiozity.“ *Czech Sociological Review*, Roč. 44, č.4, s. 703–723. ISSN 0038-0288.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

LUŽNÝ, Dušan a Jolana NAVRÁTILOVÁ. „Religion and Secularisation in the Czech Republic.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, Vol. 37, N. 1, p. 85-98. ISSN 0038-0288.

LUŽNÝ, Dušan a Zdeněk R. NEŠPOR. *Náboženství v menšině: religiozita a spiritualita v současné české společnosti*. 1.vyd. Praha: Malvern, 2008, 206 s. ISBN 978-80-86702-53-7.

MCGRATH, Alister E. *The future of Christianity*. 1st publ. Oxford: Blackwell, 2002, xii, 172 s. ISBN 0-631-22814-4.

NEŠPOR, Zdeněk R. *Příliš slábi ve víře: česká ne/religiozita v evropském kontextu*. 1. vyd. Praha: Kalich, 2010, 214 s. ISBN 978-80-7017-147-9.

NEŠPOR, Zdeněk R.ed. *Jaká víra?: současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2004, 115 s. ISBN 80-7330-061-3.

NEŠPOR, Zdeněk R. a David VÁCLAVÍK. *Příručka sociologie náboženství*. 1. vyd. Praha: SLON, 2008, 449 s. ISBN 978-80-86429-92-2.

PETROSILLO, Piero. *Křesťanství od A do Z*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, 239 s. ISBN 80-7192-365-6.

SILVERMAN, David. *Doing qualitative research: a practical handbook*. London: SAGE, 2000, 316 s. ISBN 0-7619-5822-3.

STRAUSS, Anselm L a Juliet M CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. ISBN 80-85834-60-x.

ŠTAMPACH, Odilo Ivan. *Přehled religionistiky*. 1.vyd. Praha: Portál, 2008, 237 s. ISBN 978-80-7367-384-0.

VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. 1.vyd. Praha: Grada, 2010, 243 s. ISBN 978-80-247-2468-3.

VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 462 s. ISBN 80-7178-798-1.

WEBER, Max. *Sociologie náboženství*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998, 367 s. ISBN 80-7021-240-3.

Zdroje

www.ccsch.cz

www.cirkev.cz

www.czso.cz

www.e-cirkev.cz

www.evangelnet.cz

www.katolik.cz

Prameny

Evangelický časopis Český bratr – Měsíčník Českobratrské církve evangelické

Český zápas – Týdeník Církve československé husitské

Katolický týdeník

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Projekt diplomové práce (dokument)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Projekt diplomové práce (dokument)

Projekt diplomové práce

Pracovní název : Postupy řešení a reakce na úbytek praktikujících věřících tří českých církví

Výzkumný problém

Dle Českého statistického úřadu se počet lidí hlásící se k víře či církvi od roku 1991 do roku 2001 snížil ze 43,9 % na 32,1 %.¹⁸ Pokles praktikujících věřících zaznamenaly všechny největší české církve, a to z hlediska počtu věřících, které své vyznání uvedli při Sčítání lidí, domů a bytů, respektive se jedná o římskokatolickou církev, Církev československou husitskou (CČSH) a Českobratrskou církev evangelickou (ČCE).

Reagují kněží na tento úbytek praktikujících věřících? A pokud ano, jakým způsobem? Lze identifikovat možná řešení tohoto jevu?

Základním konceptem, z něhož budu vycházet, je teorie, kterou předkládá sociolog Peter L. Berger, jež hovoří o demonopolizaci náboženského života a je úzce spojena s pluralitní situací. Ta staví tradiční velké církve do nové role, kdy nemohou brát za samozřejmý fakt členství svých věřících, jelikož ti mají možnost volby, kterou církev si zvolí. Klienti – potenciální členové církve – se ocitají v tržní situaci, ve které se „náboženské instituce stávají tržními subjekty a náboženské tradice spotřebním zbožím“¹⁹. Na druhé straně jsou duchovní, kteří jsou v každodenním kontaktu s věřícími, vystaveni této logice trhu s náboženskými institucemi. V zájmu kněží je samozřejmě zachování či navýšení počtu praktikujících věřících, k čemuž mohou využívat různé strategie, resp. určité možnosti řešení.

¹⁸ Zdroj : Český statistický úřad : Obyvatelstvo hlásící se k jednotlivým církvím a náboženským společnostem; [online], [zpřístupněno dne : 24.5.2011]. Dostupné z : http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03--obyvatelstvo_hlasici_se_k_jednotlivym_cirkvim_a_nabozenskym_spolecnostem

¹⁹ VÁCLAVÍK, D. (2010). *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha : Grada. s. 38.

Výzkumná otázka

Lze identifikovat procesy nebo jevy ve fungování tří českých církví, které probíhají v reakci na zmenšování počtu praktikujících věřících na počátku 21. století? Jestliže ano, mají k dispozici nějaká řešení? V jakých postupech a fenoménech se církve (resp. kněží jakožto zástupci svých církví) shodují a ve kterých se naopak rozcházejí?

Cíle výzkumu a metodologie

Cílem výzkumu je komparace tří největších českých církví, resp. výpovědí kněží. A to především z hlediska, jak se faráři identifikují s úbytkem lidí hlásících se k jejich církvi v posledních dvaceti letech. Výzkum se bude snažit zjistit, jaké jsou příčiny úpadku víry a jaká jsou možná řešení vedoucí k církevní obnově.

Výzkum bude kvalitativního typu. Výběr respondentů proběhne metodou snowball. Pomocí polostrukturovaných rozhovorů, jejichž náměty a otázky budou podloženy studiem relevantní literatury, provedu dotazování s 9-15 respondenty – faráři, zástupci jednotlivých církví, kteří nezastávají hodnostářské funkce a pravidelně se setkávají s (věřící) veřejností v rámci vykonávaných bohoslužeb, mší atd..

Struktura práce

V první, teoretické části bych nejprve vyložila teorie zabývající se úpadkem církevní religiozity a základní charakteristiky tří zkoumaných církví - římskokatolické, ČCE, CČSH, jejich institucionální ukotvení farních sítí a počty věřících, který se měnil v čase .

V praktické části bych porovнала a zhodnotila subjektivní teorie farářů vypovídající o snižování počtu věřících.

Harmonogram

do konce října

studium relevantní literatury

listopad - prosinec

práce v terénu, sběr dat

do konce ledna

okódování a analýza rozhovorů

do konce února

práce na interpretaci zjištění

březen - duben

psaní diplomové práce

1.5. - odevzdání pre-finální verze celého textu k připomínkování

20.5. - odevzdání diplomové práce

Seznam literatury

BERGER, P. L. (1997): *Vzdálená sláva: Hledání víry ve věku lehkověrnosti*. Brno: Barrister a Principal.

BERGER, P. L.(1990). *The Sacred Canopy – Elements of A Sociological Theory of Religion*. New York: Doubleday.

BERGER, P. L., LUCKMANN, T. (1999): *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

BERGER, P. (2001): Reflections on the Sociology of Religion Today in *Sociology of Religion* 62:4, ss. 443-454.

BORD, R., FAULKNER (1983): *The Catholic Charismatics: The Anatomy of a Modern Religious Movement*. Pennsylvania State University Press.

LUŽNÝ, D. (1999): *Náboženství a moderní společnost*. Brno: Masarykova Univerzita.

MCGRATH, A.E. (2002). *The Future of Christianity*. Oxford: Blackwell.

RÉMOND, R. (2003): *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

VÁCLAVÍK, D. (2010). *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha : Grada.

WEBER, M. (1998): *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad.

Konzultant práce

Mgr. Martin Hájek, PhD.

V Praze dne 9.6. 2011